

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 14 (94) / 2020
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 14 (94)

2 том

Київ 2020

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодід Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)
Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)
Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)
Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)
Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)
Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)
Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)
Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)
Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)
Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)
Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)
Член редакційної колегії: **Копилук Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талат Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

- Жукова Ліліана Леонідівна**
ЗАВДАННЯ КОГНІТИВНОГО НАВЧАННЯ У ВІРТУАЛЬНИХ КОМАНДАХ 8
- Кириллов Олександр Олегович**
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 12
- Косенко Артем Геннадійович**
СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ САДІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 16
- Фелинюк Олександра Олександрівна**
ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ, ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 19
- Хвостик Оксана Григорівна**
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 25

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Terziev Venelin Krastev, Georgiev Marin Petrov, Bankov Stefan Marinov**
FUNCTIONS, RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE “EXPERT COUNCIL” OF THE PROSECUTOR
GENERAL OF THE REPUBLIC OF BULGARIA..... 28
- Малашко Олександр Євгенійович, Єсімов Сергій Сергійович**
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ..... 30
- Мезенцев Максим Олександрович, Демченко Валентин Васильович**
ДАКТИЛОСКОПІЯ. ФАЛЬСИФІКАЦІЯ СЛІДІВ ПАЛЬЦІВ РУК ЛЮДИНИ..... 39
- Терзиев Венелин Кръстев, Георгиев Марин Петров, Банков Стефан Маринов**
ЕДИНІЙ КАТАЛОГ КОРРУПЦИОННИХ ПРЕСТУПЛЕНІЙ В БОЛГАРСКОЙ ПРОКУРАТУРЕ...43
- Чернонос Дмитро Валерійович, Барков Сергій Євгенович**
ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЇ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ..... 46
- Шарабан Оксана Іванівна, Ліхоманова Марина Вячеславівна**
ВІДБИТКИ ПАЛЬЦІВ РУК — КЛЮЧ ДО ЄВРОПИ..... 50

Жукова Ліліана Леонідівна

аспірантка кафедри менеджменту

Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана

Жукова Лилиана Леонидовна

аспирантка кафедры менеджмента

Киевского национального экономического университета имени В. Гетьмана

Zhukova Liliana

Graduate Student of the Department of Management

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-14-6290

ЗАВДАННЯ КОГНІТИВНОГО НАВЧАННЯ У ВІРТУАЛЬНИХ КОМАНДАХ

ЗАДАЧИ КОГНИТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВИРТУАЛЬНЫХ КОМАНДАХ

COGNITIVE LEARNING TASKS IN VIRTUAL TEAMS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню завдань когнітивного навчання у віртуальних командах — нової моделі об'єднання компетенцій, становлення якої повністю обумовлено розвитком технологій, як у сфері Hi-Tech, так і в сфері Hi-Hume. Мета статті — виявити специфіку когнітивного навчання у віртуальних командах, а також сформулювати його завдання.

Ключові слова: віртуальна організація, віртуальна команда, когнітивне навчання, управління інтелектуально-творчою діяльністю.

Аннотация. Статья посвящена исследованию задач когнитивного обучения в виртуальных командах — новой модели объединения компетенций, становление которой полностью обусловлено развитием технологий, как в сфере Hi-Tech, так и в сфере Hi-Hume. Цель статьи — выявить специфику когнитивного обучения в виртуальных командах, а также сформулировать его задачи.

Ключевые слова: виртуальная организация, виртуальная команда, когнитивное обучение, управление интеллектуально-творческой деятельностью.

Summary. The article is devoted to problems of cognitive learning in virtual teams — a new model of Union competences, the development of which is entirely due to the development of technologies in the field of Hi-Tech and Hi-Hume. The purpose of the article is to identify the specifics of cognitive training in virtual teams, as well as to formulate its tasks.

Key words: virtual organization, virtual team, cognitive learning, management of intellectual and creative activities.

Актуальність. Інформація та створені на її основі інформаційно-комунікаційні мережі назавжди змінили традиційні лінійні простір-час, замінивши їх поняттям віртуальність. З цієї причини в кінці 20 — початку 21 століття звичний економічний світ активно «розпредмечується». З'являється нова термінологія: «нематеріальне виробництво», «нематеріальна праця», «нематеріальний капітал», «нематеріальні мотивації» і т.д. Змінюються підходи до працівників, їх визначають як «когнітарі-

ат» (Е. Тоффлер), «аналітики символів» (Р. Райх), «креативний клас» (З. Флоріда), «клас експертів» (П. Друкер) і т.д. Всі ці дефініції вказують саме на те, що працівники задіють реальність знаків і символів, де і протікає їх виробничий процес.

Саме знаково-символічними засобами інтелекту, спроектованими в економіку, народжується нова організаційна форма. Вона отримала назву віртуальна організація. В економічній проекції для неї характерно заміщення традиційної фізичної

структури організації комунікаційними технологіями. Інтелектуально ж вона орієнтована на кращу комбінацію компетенцій, за допомогою яких створюється той чи інший продукт або послуга. Таким чином, віртуальна організація в своєму генезисі є об'єднанням технологій Hi-Tech (мережі, ІКТ) і Hi-Hume (знаково-символічний інструментарій інтелектуальних технологій і творчості). Розробка методології управління інтелектуальною діяльністю віртуальних підприємств є перспективним напрямком їх сталого конкурентоспроможного розвитку.

Формулювання проблематики дослідження. Як відомо, діяльність менеджера віртуальної організації позбавлена звичних для традиційного підприємства, контрольно-комунікативних функцій управління. Причина полягає в тому, що сам виробничо-інтелектуальний процес невідчужимий і невидимий. На наш погляд саме тому в темі віртуальних організацій найменш опрацьована проблематика управління мотиваційними та інтелектуально-творчими аспектами організації виробництва. Причому це однаково стосується як організації в цілому, так і віртуальних команд і окремих працівників.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні способів оптимізації управління інтелектуальною діяльністю віртуальних організацій інструментарієм когнітивного навчання на прикладі віртуальних команд.

Виклад матеріалів дослідження. Для початку аналізу звернемося до існуючих визначень віртуальних організацій.

Як видно, існує безліч визначень віртуальних підприємств, що свідчить про недостатність єдності думок досліджень з даної проблематики. Тим не менш, деякі загальні риси, що відповідають завданням нашого дослідження, можна виділити.

У всіх визначеннях підкреслюється наступне: спільність цілей, кооперація, розподіл функцій, інтеграція в гнучку структуру, динамічність при дотриманні цілісного інтегративного простору. Слід зазначити, що виділені характеристики підкреслюють орієнтованість даної форми організації на вміння отримувати вигоду від взаємодій, що вказує на структурну функціональну одиницю — віртуальну команду.

Економічні переваги віртуальних підприємств безперечні. Це і зниження витрат, і здатність функціонувати в режимі 24/7, і можливість наймати персонал з найкращими компетенціями для вирішення конкретного завдання. Все це сприяє їх гнучкості та адаптивності.

На стратегічному рівні діяльність віртуальних підприємств будується навколо ідеї і якісних можливостей її реалізації, орієнтованих на споживача.

Що стосується структурного рівня, він передбачає горизонтальні зв'язки, заміну ідеї влади і підпорядкування на створення умов для продуктивної діяльності людей, що володіють рідкісними компетенціями.

Особливість технологічного рівня в тому, що самі бізнес-процеси є основою технології створення продукту або послуги і являють собою цілісний замкнутий цикл.

Таблиця 1

Таблиця визначень віртуальних організацій

Автор	Визначення
Зібер П. [4]	«Під віртуальним підприємством розуміється мережа самостійних в правовому, але залежних в економічному відношенні підприємств, які на основі загальних цілей поставляють на ринок загальну послугу».
Вютрих Х. А. Филипп А. Ф. [2]	«Віртуальне підприємство — це добровільна тимчасова форма кооперації кількох, як правило, незалежних партнерів (підприємств, інститутів, окремих осіб), що забезпечує завдяки оптимізації системи виробництва велику вигоду клієнтам».
Тарасов В.Б. [6]	«Віртуальне підприємство має на увазі мережеву, комп'ютерно опосередковану організаційну структуру, що складається з неоднорідних компонентів розташованих в різних місцях».
Дмитров В.И. [3, с. 14–17]	«Віртуальне підприємство (промислове, комерційне, експлуатаційне та ін.) — це таке підприємство, яке створюється з різних підприємств на контрактній основі, не має єдиної юридичної організаційної структури, але володіє єдиною інформаційною структурою з метою створення і використання комп'ютерної підтримки життєвого циклу конкретного виробництва».
Тарасов В.Б. [6]	«Віртуальне підприємство створюється шляхом відбору потрібних організаційно-технологічних ресурсів від різних підприємств і їх інтеграції в гнучку і динамічну структуру, пристосовану для якнайшвидшого випуску нової продукції і її оперативної поставки на ринок».
Іванов Д.А. [5]	«Віртуальне підприємство — це динамічна відкрита бізнес-система на основі прогресивних інтернет-технологій, що представляє собою сукупність тимчасово об'єднаних на принципах кооперації в рамках єдиного інформаційного (віртуального) простору технологічних ресурсів автономних економічних агентів, здатних на підставі координації та оперативного розподілу виробництва формувати кінцевий продукт (КП) або послугу».

Як уже зазначалося функціональною одиницею віртуального підприємства є віртуальна команда. Під віртуальною командою ми розуміємо розосереджену команду, в якій учасники працюють поза географічних та організаційних меж, і де в якості засобів комунікації задіюються різні види технологій. Активне залучення інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє формувати команди фахівців з найкращими компетенціями відповідно до змісту завдань, які команда виконує. Унаслідок початкової присутності інтелектуальної компоненти в структурі віртуальної організації, команда в змозі успішно функціонувати за допомогою безперервного навчання, менеджменту знань та застосування технологій оптимізації інтелектуально-творчої діяльності. Зупинимося на деяких управлінських питаннях даної проблематики.

Когнітивність в даному випадку означає термін науки когнітивістики, об'єктом вивчення якої є пізнавальна, дослідницька діяльність людини і всі психічні функції, які її забезпечують. Це наука, в інтереси якої включена проблематика знань і способів їх формування, сприйняття світу і цінності, що забезпечують ефективну ментальну діяльність людини.

Незалежно від особливостей проекту, будь-яка віртуальна команда проходить стадії ознайомлення з його цілями і завданнями, формування середовища взаємодії, розподілу обов'язків і т.д. Члени команди, як правило, належать або до різних департаментів, або до різних організацій, можуть навіть знаходитися в різних країнах, тимчасово об'єднані спільними цілями і не пов'язані особистим спілкуванням. Персональні інтереси будуються навколо придбання унікальних компетенцій. Наведемо приклади завдань когнітивного навчання на початковій стадії формування віртуальної команди:

- узгодження особистих мотивів і цілей саморозвитку з загальними цілями організації і команди в цілому;
- організація осмислення завдань проекту та визначення моделі особистих компетенцій, за допомогою якої ці завдання реалізуються;
- колективна генерація ідей, що дозволяє визначити ефективні шляхи реалізації завдання проекту;
- вибір оптимальних варіантів, і тільки після цього — планування способів реалізації, розподіл обов'язків, делегування повноважень;
- встановлення точок контролю, розподіл обов'язків, делегування;
- розробка особистих траєкторій освоєння моделей компетенцій, настройка усіх мотиваційних, цільових, інтелектуальних функцій персоналу на виконання завдань.

Надзавданням когнітивного навчання є розробка особистого інструментарію учасників команди для доступу до власних пізнавальних процесів, таких як уява, сприйняття, мислення. На цій базі стає можливим формування спеціальних компетенцій. Наприклад, генерації ідей, формування образу дій і вибору

структури рішення. Обов'язковим елементом когнітивного супроводу проектів і когнітивного навчання в процесі реалізації проектних завдань є організація середовища довірчих комунікацій, яка дозволяє вільно висловлювати думку, експериментувати в гіпотезах і виборі дій. Також необхідним компонентом проектного когнітивного навчання стає розробка командної компетентнісної моделі, що позитивно впливає на самооцінку команди в цілому і командний моніторинг.

На думку П. Вірно сучасна жива праця має характер мислення, який виражається за допомогою мови, вміння вчитися і спілкуватися, а також уяви. Це «відбувається саме тоді, коли думка стає основним джерелом виробництва багатства. Мислення перестає бути невидимою діяльністю і стає чимось зовнішнім або «публічним» з того моменту, коли воно вторгається в виробничий процес» [1, с. 115]. Вірно одним з перших звернув увагу на те, що в сучасній економіці когнітивний процес (мислення), який традиційно вважався суб'єктивним, стає суспільно значущим, таким, що виробляє, має свій власний економічний зміст

Засновник концепції креативної економіки Дж. Хоукінс називає інтелектуальну працю роботою майбутнього і так описує цей процес: «Це робота когнітивна, персональна і суб'єктивна... Це рій пізнавальних процесів, приправлених почуттям» [8, с. 6]. У своїй новій роботі ((Howkins, 2020), присвяченій особливостям віртуальної творчої праці, він називає цей вид роботи «невидимим», але для сучасної економіки більш визначальним, ніж очевидна, відчутна частина праці. «Те, як ми справляємося з цією відсутністю очевидності, як мінімум, а то й більше, важливіше, ніж всі інші аспекти роботи. Знати що-небудь, бути творчим або бути менеджером марно, якщо ми не можемо управляти своєю невидимістю» [8, с. 10–11]. І далі, — в віртуальному світі невидима робота «приносить більше цінності, ніж видима, і, як наслідок, краще оплачується» [8, с. 11]. В управлінні віртуальними організаціями треба враховувати, що працівники «накопичують свій власний когнітивний набір інструментів, який вони персоналізують і бережуть так само, як набір механічних інструментів» [8, с. 5].

В силу суб'єктивності і невидимості, мислення, інтелектуальну та творчу роботу важко ідентифікувати. З цієї ж причини ними важко керувати. Парадокс в тому, що в креативній та інноваційній парадигмі сучасної економіки — вони першорядні. Пітер Друкер цю думку висловив так: «Дихотомія буде між «інтелектуалами» і «менеджерами», перші будуть мати справу зі словами та ідеями, другі — з людьми і роботою. Подолання цієї дихотомії в новому синтезі стане центральним філософським і освітнім завданням для посткапіталістичного суспільства» [7, с. 18–19]. В якості ключового напрямку вирішення даного завдання він пропонував заміщення традиційної ідеї тренінгового навчання (training) на освітній підхід (learning) (P. Drucker, 2011).

Слід зазначити, що в поглядах на освіту в 20 столітті переважали дві моделі: модель зміни поведінки через формування навички і модель зміни способу пізнання через розвивальне навчання. Перша відноситься до напрямку біхевіоризму (Торндайк, Гілфорд, Торенс), містить в собі інструментарій швидкого навчання необхідного навичку. Друга — забезпечує цілеспрямований цілісний трансформаційний перехід від одного рівня розвитку суб'єкта до іншого, більш якісному та ефективному. Перша створює адаптивність суб'єкта навчання через приріст індивідуального інструментарію, друга — орієнтована на розвиток усіх життєво важливих функцій, що забезпечують саму можливість діяльності, яка перетворює і трансформує. Саме на ці відмінності звернув увагу П. Друкер.

Друга модель називається когнітивізмом (Ж. Піаже, Дж. Міллер, Дж. Бруннер). Вона розглядає людину, як активного перетворюючого суб'єкта, і містить в собі інструментарій поетапного розвитку всіх функцій і здібностей, що забезпечують його ефективну діяльність. Стосовно економіки це означає, що через когнітивне навчання формується здатність людини створювати інновацію, як відтворену характеристику інтелектуальної діяльності. Пітер Сенге дає визначення різних видів навчання, яке може бути застосовано до поняття будь-якої організації, що навчається, в тому числі і віртуальної організації: «Більш того, реальне навчання не обмежується тільки розумінням того, що необхідно для виживання («адаптивне навчання»), але також включає в себе і те, що називається «генеруючим навчанням». «Генеруюче навчання розширює здатність людини створювати результати, яких він дійсно бажає» [9, с. 14].

Висновки. Таким чином, можна констатувати наступні положення:

1. Віртуальна організація, як результат інформаційно-комунікаційних технологій і знаково-символічної діяльності інтелекту, являє собою симбіоз технологій Hi-Tech і Hi-Hume.

2. Високий рівень технологічної абстракції, закладений в самій суті віртуальної організації, детермінує компонент інтелектуально-творчого мислення як основної продуктивної сили.

3. Інтелектуальні і творчі процеси є «невидимими» і невловимими категоріями, що ускладнює управління ними, як виробничими процесами.

4. Когнітивний підхід і когнітивне навчання дозволяють подолати абстракцію пізнавальних процесів, що робить їх об'єктами дослідження, рефлексії і продуктивного застосування.

5. Когнітивне навчання доцільно проводити в процесі проектної діяльності віртуальних команд, так як саме в реальних умовах інтелектуального виробництва, предметом дослідження стають власні мотиваційні, цільові і розумові процеси учасників проекту.

6. Когнітивне навчання є значущим ресурсом підвищення ефективності управління інтелектуальною діяльністю віртуальних організацій і віртуальних команд.

Вищою формою розвитку пізнавальних процесів є креативність та творчість. Когнітивне навчання задіє насамперед мотиви і цілі, переконання, способи мислення, уяву і перцепцію — всі ті процеси, які беруть участь у виробництві знань, високотехнологічних рішеннях і інноваціях. Сучасні технології когнітивного навчання дозволяють цілеспрямовано їх формувати і відтворювати, — а значить управляти. Тим самим, — переводити їх з категорії «невидимих» в вимірні.

Підготовленість сучасного менеджменту до завдань управління інтелектуальною і творчою діяльністю — серйозний аргумент на користь становлення віртуальних організацій, як найсучаснішої форми ведення економічної активності. Народжені зі знаково-символічної реальності зусиллями людського інтелекту, вони в своєму функціонуванні повинні поєднати в собі технології Hi-Tech і технології Hi-Hume.

Література

1. Вирно П. Грамматика множества. К анализу форм современной жизни / П. Вирно. 2013. 293 с.
2. Вютрих Х. А. Филипп А. Ф. Виртуализация как возможный путь развития управления // Проблемы теории и практики управления. 1999. № 5. С. 45–49.
3. Дмитров В. И. CALS, как основа проектирования виртуальных предприятий // Автоматизация проектирования. 1997. № 5. С. 14–17.
4. Зибер П. Управление сетью как ключевая компетенция предприятия // Проблемы теории и практики управления. 2000. № 3. С. 92–96.
5. Иванов Д. А. Виртуальные предприятия и логистические цепи: комплексный подход к организации и оперативному управлению в новых формах производственной кооперации. СПб: Изд-во СПбГУ-ЭФ, 2003.
6. Тарасов В. Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: философия, психология, информатика. М.: Эдиториал УЗСС, 2002.
7. Drucker P. Post-Capitalist Society / Peter F. Drucker. 2011. 244 с.
8. Howkins J. Invisible Work 2020: A Crash Course in the Future of Work / John Howkins. 2020. 46 с.
9. Senge P. The fifth discipline: The art and practice of the learning organization / Peter Senge. New York: Doubleday/Currency, 1994.

Кириллов Олександр Олегович

аспірант спеціальності «Облік і оподаткування»

Економічного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кириллов Александр Олегович

аспирант специальности «Учет и налогообложение»

Экономического факультета

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Kyryllov Oleksandr

Student of the PhD degree of Specialty «Accounting and Taxation»

Faculty of Economics

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ СМЫСЛА УЧЁТНОЙ ИНФОРМАЦИИ

THEORETICAL APPROACHES TO INTERPRETATION THE ESSENCE OF ACCOUNTING INFORMATION

Анотація. У статті проаналізовано трактування сутності облікової інформації у працях вітчизняних науковців, визначено основні характеристики та види облікової інформації, а також подано авторське визначення дефініції «облікова інформація» з дотриманням вимог термінології.

Ключові слова: поняття, категорія, облікова інформація, вимоги ДСТУ 3966:2009.

Аннотация. В статье проанализированы трактовки смысла учетной информации в трудах отечественных ученых, определены основные характеристики и виды учетной информации, а также представлено авторское определение дефиниции «учетная информация» с соблюдением требований терминологии.

Ключевые слова: понятие, категория, учетная информация, требования ДСТУ 3966:2009.

Summary. The article is devoted to the interpretation essence of accounting information in the works of domestic scientists, identifies the main characteristics and types of accounting information, presents the author's definition of «accounting information» in compliance with the requirements of terminology.

Key words: conception, category, accounting information, requirements of NSU 3966:2009.

Постановка проблеми. В сучасних умовах здійснення підприємницької діяльності, інформація є ключовим ресурсом для досягнення позитивного фінансового результату, відтак, процес її збору, обробки та інтерпретації — важливе завдання економічного аналізу суб'єктів господарювання різних форм власності.

Процес формування, обробки та інтерпретації облікової інформації є однією із важливих ланок, що забезпечують управління достовірними даними для прийняття обґрунтованих рішень.

Для однозначного трактування облікової інформації як важливої складової процесу прийняття

управлінських рішень актуалізується необхідність у дослідженні теоретичних підходів до трактування сутності облікової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вчених підтверджує дискусійність питання щодо теоретичних підходів трактування сутності облікової інформації.

Теоретичні аспекти формування облікової інформації суб'єктів господарювання висвітлені в працях вітчизняних науковців: М. М. Бенюка [7], М. І. Бондаря [5], О. Д. Гудзинського [6], С. В. Івахненкова [1], Л. О. Терещенко [4].

Виявлення невирішених аспектів проблеми. Незважаючи на ґрунтовні розробки теоретичних підходів щодо тлумачення облікової інформації та виокремлення її характерних особливостей, необхідність уточнення трактування облікової інформації з дотриманням відповідних вимог державного стандарту вимагають подальшого наукового дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності облікової інформації та її сучасне трактування з дотриманням відповідних стандартів термінології.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою методології, яка використовується у більшості наукових розробках, є підвищена увага вчених на розбудові категоріального апарату. Логічно вибудована система категорій та понять є запорукою формування не лише чіткої та структурованої наукової концепції, але сприяє її прикладному застосуванню.

Поняття «облікова інформація» є маловживаним терміном та використовується вітчизняними вченими лише в окремих випадках. Можливо це пов'язано зі складністю трактування зазначеної категорії.

На думку Івахненкова С. В., «облікова інформація як складова економічної є одним із видів даних, що характеризують виробничо-господарську діяльність підприємства. Облікова інформація відрізняється великим обсягом і різноманітністю, складністю логічної та відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконують за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Облікова інформація має складну ієрархічну структуру, на нижньому щаблі якої містяться інформаційні одиниці — реквізити, що не піддаються подальшому логічному поділу» [1, с. 13].

Плікус І. Й. вважає, що «ядром економічної інформації підприємства є облікова інформація. Це пов'язано з тим, що вона повніша, точніша й оперативніша, всебічніша і достовірніша за будь-яку іншу. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність» [2, с. 30].

Омецінська І. І. вказує на те, що «основними характеристиками облікової інформації є: нематеріальна форма; унікальність процесу виробництва; наявність відтворювальних властивостей; багаторазове використання; наявність морального зносу, хоча при зміні обставин її цінність може відновитись; різна цінність для різних споживачів» [3, с. 135].

Дослідження наукових праць дало змогу з'ясувати, що облікова інформація суб'єкта господарювання виступає інформацією, яка відображає сукупність господарських фактів, а також є базовою основою обліково-аналітичної системи підприємства. Відповідно до цього облікова інформація має свої характерні особливості, які дозволяють виокремити її в окрему складову економічної інформації підприємства.

Також слід зазначити, що облікову інформацію за функціями управління можна класифікувати за наступними видами:

- облікова-аналітична інформація (інформація, яка використовується в процесі оцінки й аналізу економічних явищ та процесів);
- облікова-контрольна інформація (інформація, яка використовується в процесі контролю діяльності суб'єктів господарювання).

Таблиця 1

**Класифікація підходів до трактування сутності дефініції «облікова інформація»
в різних працях вітчизняних науковців**

№ з/п	Автор, джерело	Визначення
1.	Терещенко Л.О. [4]	Облікова інформація — це вид економічної інформації, який пов'язаний з функціями оперативного, бухгалтерського, статистичного обліку і відбиває господарські процеси, що вже здійснилися, а також їхній фактичний стан.
2.	Бондар М.І. [5]	Облікова інформація — це інформація, яка характеризує діяльність підприємства за відповідний звітний період.
3.	Івахненков С.В. [1]	Облікова інформація — це сукупність господарських фактів про господарську діяльність підприємства, а також стан активів, власного капіталу та зобов'язань на певну звітну дату.
4.	Гудзинський О.Д. [6]	Облікова інформація — це складова економічних даних, які характеризують виробничо-господарську діяльність підприємства та виступає центральним елементом економічної інформації.
5.	Бенько М.М. [7]	Облікова інформація — це сукупність облікових даних, що циркулюють в системі керування об'єктом, має свої особливості та властивості, які впливають на засоби її збирання та реєстрації, організації автоматизованої обробки даних, вибору технічних засобів і носіїв інформації, побудови оптимальних варіантів технологічних процесів обробки тощо.

Джерело: систематизовано автором

Початковим кроком у процесі дослідження сутності дефініції «облікова інформація» є аналіз виявлених точок зору різних науковців та узагальнення їх з позиції того, наскільки повно вони відображають три елементи поняття: сутність явища, його форму (зміст) та результат (таблиця 1).

Наведені вище підходи до визначення сутності поняття «облікової інформації» не виключають один одного, проте не враховують усіх характеристик, а відображають лише окремі з них. Це вимагає дослідження основних рис облікової інформації, як специфічного поняття бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

У більшості наукових праць облікова інформація виступає видом економічної інформації, її складовим елементом. Для інших характерне її трактування, як сукупності господарських фактів або даних бухгалтерського обліку.

При цьому значним недоліком для усіх визначень поняття «облікова інформація» є відсутність результату, тобто з якою метою використовується облікова інформація у процесі функціонування підприємства.

В процесі трактування сутності облікової інформації необхідно дотримуватись вимог ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять». Цей стандарт регламентує основні засади та правила для визначення термінів у різних сферах знань. Вимоги до формування термінів за ДСТУ 3966:2009 наведені на рис. 1.

За стандартом ДСТУ 3966:2009, визначення наукового терміну повинно бути сумірним з поняттям; бути системним, тобто відображати місце поняття в системі понять предметної галузі; повинно бути визначено категоріями, які використовуються або однозначно витлумачені в певній системі понять конкретної науки, а також бути раціонально коротким і складатися з одного речення.

Таким чином, враховуючи підходи різних науковців та державні вимоги до визначення термінів за ДСТУ 3966:2009, облікова інформація трактується як вид економічної інформації, яка сформована на основі даних господарського обліку та використовується для подальшого прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Висновки. За результатами дослідження було проаналізовано визначення сутності облікової інформації у різних наукових працях, виокремлено структурні елементи кожного визначення категорії «облікова інформація».

В результаті оцінки визначень, які запропоновані різними авторами, а також дотримання стандарту ДСТУ 3966:2009, було сконструйовано власне визначення поняття «облікової інформації», що сприятиме розумінню її сутності, а також правильному використанню в бухгалтерському обліку та економічному аналізі.

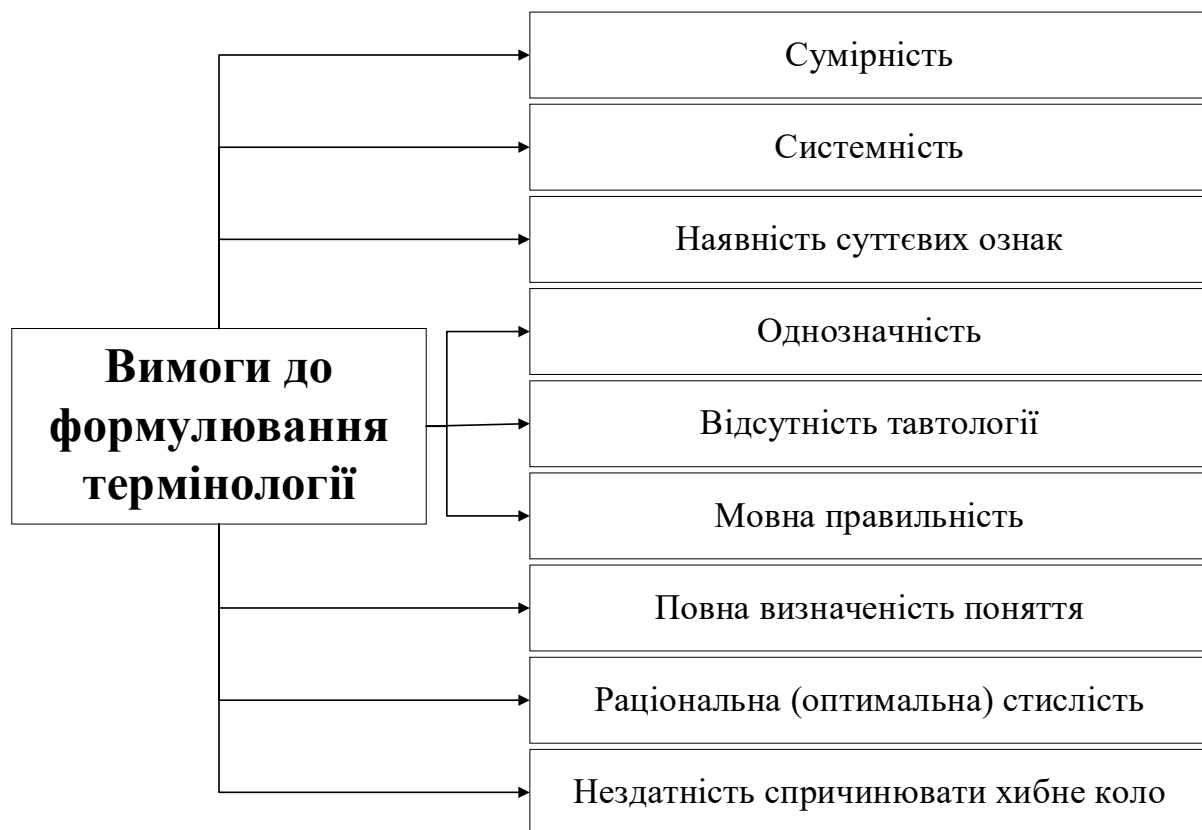

Рис. 1. Основні правила формування термінів за ДСТУ 3966:2009

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Література

1. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту. Київ: Знання, 2013. 349 с.
2. Плікус І. Й. Облікова інформація в системі управління фінансами підприємства // Регіональні перспективи: журнал. 2003. № 3. С. 28–35. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14035624.pdf> (дата звернення 19.06.2020)
3. Омецінська І. І. Облікова інформація: економічна сутність та критерії якості // Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль, 2016. № 3. С. 131–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2016_3_15 (дата звернення: 19.06.2020).
4. Терещенко Л. О., Інформаційні системи і технології в обліку. Київ: КНЕУ, 2014. 187 с.
5. Бондар М. І. Звітність підприємства. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 570 с.
6. Гудзинський О. Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту // Облік і фінанси АПК: журнал, 2008. № 3. С. 89–93.
7. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку. Київ: КНТЕУ, 2010. 336 с.
8. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. Чинний від 01.07.2010. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. 127 с.

References

1. Ivakhnenkov S. V. Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku ta audytu. Kyiv: Znannia, 2013. 349 s.
2. Plikus I. Y. Oblikova informatsiia v systemi upravlinnia finansamy pidpriemstva // Rehionalni perspektyvy: zhurnal. 2003. № 3. S. 28–35. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14035624.pdf> (19.06.2020)
3. Ometsinska I. I. Oblikova informatsiia: ekonomichna sutnist ta kryterii yakosti // Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. Ternopil, 2016. № 3. S. 131–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2016_3_15 (19.06.2020).
4. Tereshchenko L. O., Informatsiini systemy i tekhnolohii v obliku. Kyiv: KNEU, 2014. 187 s.
5. Bondar M. I. Zvitnist pidpriemstva. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2015. 570 s.
6. Hudzynskyi O. D. Teoretychni aspekty formuvannia oblikovo-analitychnoho mekhanizmu menedzhmentu // Oblik i finansy APK: zhurnal, 2008. № 3. S. 89–93.
7. Benko M. M. Informatsiini systemy i tekhnolohii v bukhhalterskomu obliku. Kyiv: KNTEU, 2010. 336 s.
8. Terminolohiia. Zasady i pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat: DSTU 3966:2009. Chynnyi vid 01.07.2010. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2010. 127 s.

Косенко Артем Геннадійович

магістрант

Сумського національного аграрного університету

Косенко Артем Геннадьевич

магістрант

Сумского национального аграрного университета

Kosenko Artem

Undergraduate of the

Sumy National Agrarian University

Науковий керівник:

Пилипенко Надія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ САДІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ САДОВОДЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

STATE AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF HORTICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. В статті проаналізовано тенденції розвитку галузі садівництва за роки незалежності України та визначено основні напрями розвитку садівничих підприємств. Акцентовано увагу на необхідності нарощування потенціалу зберігання та переробки продукції з метою забезпечення конкурентоспроможного та екологічно безпечного розвитку.

Ключові слова: садівництво, розвиток садівництва, конкурентоспроможність.

Аннотация. В статье проанализированы тенденции развития отрасли садоводства за годы независимости Украины и определены основные направления развития садоводческих предприятий. Акцентируется внимание на необходимости наращивания потенциала хранения и переработки продукции с целью обеспечения конкурентоспособного и экологически безопасного развития.

Ключевые слова: садоводство, развитие садоводства, конкурентоспособность.

Summary. The article analyzes the development trends of the horticultural industry over the years of independence of Ukraine and identifies the main directions of development of horticultural enterprises. Attention is focused on the need to increase the capacity of storage and processing of products in order to ensure competitive and environmentally friendly development.

Key words: horticulture, horticulture development, competitiveness.

Садівництво є однією із найважливіших галузей сільського господарства, оскільки саме фрукти та ягоди є невід'ємною складовою раціону здорового харчування, справжньою скарбницею вітамінів. За часи незалежності садівництво, як і усе сільське господарство пройшло через потужну кризу, яка багатьма фахівцями відзначається як загальногалузеве падіння виробництва і скорочення площі насаджень, що відноситься, перш за все, до його

товарної частини, зосередженої в колишніх колгоспах і радгоспах, перетворених нині в господарські товариства і товариства. Тут дійсно на рубежі 2000 років відбулося стрімке скорочення і площі садів, і валових зборів продукції. За 4 роки з 1997 по 2001 рік площа плодівих насаджень зменшилася майже наполовину (з 752 до 402 тис. га), а валові збори фруктів знизилися більш ніж в 2,5 рази, з 2793 тис. т до 1106 тис. т [1].

Скорочення обсягів виробництва зумовило значні фінансово-економічні проблеми господарств, яку в свою чергу вплинули на можливості їх розвитку. Аграрні підприємства попадали в замкнене коло: немає продукції — немає коштів для розвитку — немає продукції [2]. Проте, починаючи з початку 2000-х років, реформування аграрного сектору почало давати позитивний ефект і в галузі. Справа в тому, що в 90-х роках ліквідовувалися в основному малопродуктивні, невеликі за площею розрізнені сади в неспеціалізованих господарствах, які не грали скільки-небудь значної ролі в їх доходах. Перехід на інтенсивні методи ведення господарства дозволив підвищити урожайність і збільшити валові збори (рис. 1).

Сьогодні ситуація значно відрізняється від того, що була наприкінці минулого сторіччя (табл. 1).

Так за період 1991–2000 років середня урожайність склала лише 25,3 ц/га, а в останнє десятиріччя вона зросла в 3,5 рази, що дозволило при скороченні площ втричі отримати на 20% більші валові збори. Оновлення сортового асортименту і підвищення якості продукції дозволило продукції українських садоводів завоювати і зовнішні ринки. Сьогодні українські яблука експортуються вже в Британію,

Швецію, Францію і деякі країни африканського континенту. Буквально в минулому році наші виробники освоїли також ринки Арабських Еміратів, Малайзії, Індонезії та Сінгапуру. У 2018р. Україна здійснила рекордний експорт плодово-ягідної продукції на суму \$ 229 млн., що на 17% більше в порівнянні з 2017р. Основними експортними товарами були: волоські горіхи (\$ 117 млн.); заморожені плоди і ягоди (\$ 78 млн.); яблука і груші (\$ 15 млн.). Українські яблука експортувалися більш ніж в 60 країн світу, але провідними їх споживачами стали Білорусь (40% вартості експорту), Молдова (14%) і Швеція (9%). [3].

Як і будь яка сільськогосподарська продукція, продукція садівництва повинна бути конкурентоспроможною та екологічно безпечною. Товаровиробники повинні постійно моніторити ситуацію на ринку і оцінювати свій конкурентний статус, акцентувати увагу на свої конкурентних перевагах та намагатися нейтралізувати слабкі місця [4].

Для подальшого розвитку підприємств галузі необхідно:

- удосконалити систему оподаткування підприємств, зробивши її адекватною умовам виробництва, його специфіці та завданням розвитку господарств;

Таблиця 1

Динаміка виробництва продукції садівництва в Україні

Показники	Середньорічне значення			2011–2019 у % до 1991–2000
	1991–2000	2001–2010	2011–2019	
Площа насаджень культур плодових та ягідних, тис. га	696	306	238	34,2
Валовий збір, тис. т	1762	1479	2122	120
Урожайність, ц/га	25,3	48,4	89,2	352

Джерело: розраховано автором на основі даних Держкомстату України [1]

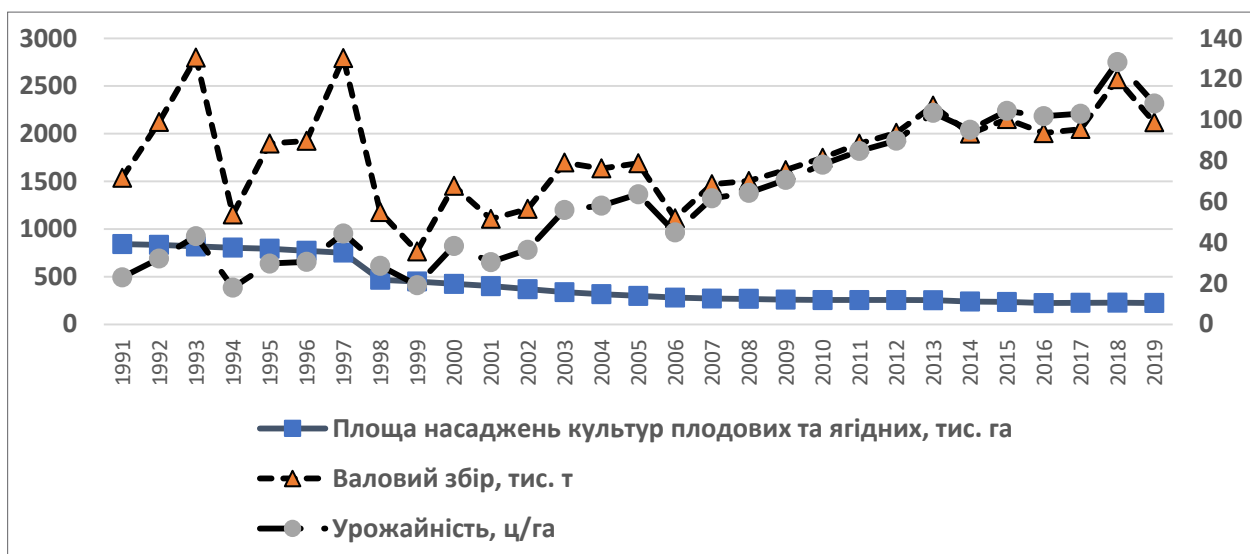

Рис. 1. Виробництво продукції садівництва в Україні за роки незалежності

Джерело: побудовано автором на основі даних Держкомстату України [1]

- забезпечити ефективний правовий захист власності товаровиробників.
- здійснити структурну реорганізацію підприємств, привести її у відповідність до чинного законодавства, специфікою галузі, особливостей матеріально-технічної бази виробництва;
- провести реконструкцію насаджень з метою створення інтенсивних слаборослих садів, що дають конкурентоспроможну (якісну і дешеву) продукцію;
- здійснити на кооперативних засадах будівництво фруктосховищ з регульованим атмосферою і орга-

нізацію міжгосподарських оптових ринків збуту плодово-ягідної продукції.

Особливо слід відзначити актуальність реконструкції діючих та створенні нових потужностей по зберіганню та переробці продукції, що дозволить знизити сезонність надходження коштів та підвищить прибутковість господарювання[5].

Враховуючи, що на сьогоднішній день фактичний рівень споживання фруктів та ягід сягає не більше 65% від науково обґрунтованого, у галузі є відмінні перспективи розвитку як на вітчизняному, так і зарубіжних ринках.

Література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Пилипенко Н. М., Прядка С. І. Конкурентоспроможність як чинник економічно-безпечного розвитку сільськогосподарського підприємства // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 10. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-10-5256>
3. Украина продала плодов и ягод на более \$200 млн. // AgroPortal. 2019. URL: <http://agroportal.ua/news/ukraine/ukraine-prodala-plodov-i-yagod-na-bolee-200-mln/>
4. Пилипенко В. В., Н. М. Пилипенко Науково-практичні аспекти оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств // Вісник ШНАУ. № .1(67) 2016. С. 73–78.
5. Pylypenko, Nadiia M.; Pylypenko, Viacheslav V.; Kuchkova, Kristina O. Competitive Advantages of Agricultural Enterprises from the Perspective of the Analysis of the Competition's Conditions // Journal of Advanced Research in Law and Economics, [S.l.], v. 9, n. 8, p. 2774–2789, dec. 2019. ISSN 2068–696X. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/4144>

УДК 657.471

Фелинюк Олександра Олександрівна

студентка

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Фельнюк Александра Александровна

студентка

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Felyniuk Oleksandra

Student of the

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Науковий керівник:

Охріменко Ігор Віталійович

професор, доктор економічних наук

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ, ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

ОПТИМИЗАЦИЯ РАСХОДОВ, КАК СРЕДСТВО ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

COST OPTIMIZATION AS A MEANS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF A COMMERCIAL ENTERPRISE

Анотація. У статті висвітлено питання оптимізації витрат. Зростання великої конкуренції серед торговельних підприємств в сфері продажу будівельних матеріалів, зумовило поставити за основну мету отримання прибутку та здобуття конкурентної переваги. Відповідно, дуже важливо контролювати фінансовий стан підприємства з продажу будівельних матеріалів.

Найбільший вплив на стан підприємства має така економічна категорія, як витрати, тому враховуючи постійні зміни в законодавстві країни, витрати підприємства потрібно постійно вдосконалювати. Це все призводить до необхідності управління та оптимізації витрат в господарській діяльності торговельного підприємства.

Ключові слова: витрати, оптимізація витрат, конкурентоспроможність, рентабельність, аналіз, управління витратами.

Аннотация. В статье отражен вопрос оптимизации расходов. Рост большой конкуренции среди торговых предприятий в сфере продажи строительных материалов, обусловил поставить за основную цель получение прибыли и получения конкурентного преимущества. Соответственно, очень важно контролировать финансовое состояние предприятия по продаже строительных материалов.

Наибольшее влияние на состояние предприятия имеет такая экономическая категория, как расходы, потому учитывая постоянные изменения в законодательстве страны, затраты предприятия нужно постоянно совершенствовать. Это все приводит к необходимости управления и оптимизации расходов в хозяйственной деятельности торгового предприятия.

Ключевые слова: расходы, оптимизация затрат, конкурентоспособность, рентабельность, анализ, управление затратами.

Summary. The article covers the issues of cost optimization. The growth of great competition among commercial enterprises in the sale of construction materials has defined the main goal as earning a profit and gaining a competitive advantage. For that reason, it is very important to monitor the financial condition of the company engaged in the sale of construction materials.

Such economic category as expenses has the greatest impact on the state of the company, thus, given the continuous changes in the legislation of the country, the company's expenses need to be constantly improved. Therefore, management and optimization of expenses in the economic activities of a trading company are essential.

Key words: costs, cost optimization, competitiveness, profitability, analysis, cost management.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин, значно зросла конкуренція серед підприємств торговельної галузі. Відповідно важливо оптимізувати витрати підприємства, щоб підвищити конкурентоспроможність.

На сьогоднішній день оптимізація витрат є методом вдосконалення діяльності підприємства. Підприємства, які здійснюють торгівлю несуть різні витрати, які з кожним роком мають тенденцію зростання. Через такі чинники як соціально-економічну нестабільність, жорстку конкуренцію, збільшення податків, зростання цін на закупку продукції, підприємства змушені нести великі витрати [1, с. 153].

В результаті підприємці вимушені знаходити різні способи, методи оптимізації витрат, які потребують подальшого вивчення. Адже, від ефективної діяльності підприємства та продажу продукції, залежать його можливості щодо розвитку та утримання конкурентних позицій серед інших підприємств.

Сучасна проблематика управління витратами є багатоаспектною та неоднозначною, оскільки необхідні рішення, щодо оптимізації витрат, можуть стати причиною настання несприятливих збиткових наслідків. Вміння підприємця здійснювати контроль над витратами винагороджується отриманням бажаного результату.

Метою дослідження є порівняльний аналіз витрат господарського підприємства та розробка пропозицій вдосконалення системи витрат підприємства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- провести теоретичний аналіз поняття оптимізації витрат та конкурентоспроможності;
- охарактеризувати особливості діяльності підприємства ТОВ «ДІМЕКС»;
- провести аналіз діяльності ТОВ «ДІМЕКС»;
- визначити та оцінити витрати за 2017 і 2018 роки, та розрахувати відхилення і рентабельність операційних витрат;
- розробити пропозиції вдосконалення системи витрат підприємства ТОВ «ДІМЕКС».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями оптимізації витрат та їх управління на

підприємствах займалися вітчизняні та закордонні вчені: І. Ансофф, М. Корінко, Р. Грецький, З. П. Румянцева, С. Смерчільська, С. Ф. Селезньова, Н. М. Фідровська, Г. Я. Гольдштейн, Р. В. Робінсон, К. Дж. Хаттен, Дж. М. Хіггінс, А. Дж. Стрикленд.

Серед вчених, які досліджували визначення поняття витрати, можна назвати: І. А. Бланк, Г. Шмален, Глен А. Велш, Деніел Г. Шор, Хел Р. Варіан, Г. В. Осовська, М. Г. Грещак, Р. М. Нуреєв, В. В. Кулішов, С. М. Онисько, П. М. Марич, Ю. Б. Кравчук, А. М. Турило, А. А. Турило, Л. Г. Мельник, О. В. Крушельницька та інші. У працях цих вчених поняття витрати трактувались по-різному, в одних як придбання засобів виробництва, в інших — з позиції використання у процесі виробництва [2, с. 170].

Формулювання цілей дослідження. Конкурентоспроможність підприємства досягається завдяки постійному аналізу витрат. Під час аналізу, можемо знизити витрати підприємства, що призведе до кращої роботи самого підприємства та забезпечить отримати кращий прибуток. Тому, на основі аналізу витрат торговельного підприємства, можна виділити основні напрямки вдосконалення системи витрат, що є доцільними в сучасних умовах, та формування ефективної методики оптимізації витрат, яка відповідає ринковим стандартам господарювання.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для того щоб, провести порівняльний аналіз витрат підприємства ТОВ «ДІМЕКС», пропонуємо розділити його по етапах: аналіз економічної діяльності підприємства, загальна оцінка виконання кошторису витрат в розрізі економічних елементів, оцінка прямих витрат та їх відхилень від плану, собівартість (калькуляція) окремих виробів, оцінка впливу зміни витрат на кінцеві виробничо-фінансові результати діяльності підприємства, оцінка рівня конкурентоспроможності, аналіз конкурентних перспектив.

На початковому рівні проводиться аналіз витрат звітного періоду, а саме оцінюється загальний рівень витрат та рівень витрат окремих складових. Розраховується відхилення звітних показників від

Таблиця 1

Оцінка прямих витрат та їх відхилень від плану підприємства ТОВ «ДІМЕКС» за 2017–2018 рр.

Статті витрат	2017 рік	2018 рік	Відхилення	
	тис. грн	тис. грн	Абсолютне, тис. грн	Відносне, %
Заробітна плата працівників	904560,24	1 008236,56	+103676,32	+11,5%
Послуги банку	60175,00	42530,00	-17645,00	-41,5%
Відсотки на кредит	99000,00	55000,00	-44000,00	-8%
Послуги реклами та зв'язку	15974,83	17833,33	+1858,50	+11,6%
Нарахування на заробітну плату	35856,98	69619,20	+33762,22	+94,1%
Оренда приміщення магазину	84000,00	84000,00	0	0
Оподаткування	179251,00	338005,00	+158754,00	+88,5%
ВСЬОГО:	1 378818,05	1 615224,09	+236406,04	+17,14%

Таблиця 2

Фінансові показники підприємства ТОВ «ДІМЕКС»

	2017 рік	2018 рік
	тис. грн	тис. грн
Дохід від реалізації продукції	1 589 650,00	1 867 000,20
Не прямі податки	227 900,00	250 000,00
Чистий дохід від реалізації	1 461 750,00	1 617 000,02
Операційні доходи	2 400,00	6 534,55
Разом чисті доходи	1 464 150,00	1 623 534,75
Собівартість реалізованої продукції	1 063 800,00	1 155 300,09

попередніх. Аналізується динаміка до зміни цих витрат. Потім проводиться аналіз структури витрат.

Під час цього аналізу визначають відхилення кожних окремих складових витрат від даних минулого року. Розраховують абсолютне та відносне відхилення.

Далі виділяють складові, що становлять більшу частину у витратах, а потім за якими відбулися найбільші зміни.

Відповідно до табл. 1 можна спостерігати тенденцію зростання витрат за 2018 рік. Це було зумовлено розширенням масштабів діяльності, збільшенням мінімальної заробітної плати та податками. Збільшення відбулось і на послуги реклами та зв'язку.

Проте підприємство ТОВ «ДІМЕКС» за 2018 рік менше зверталось до послуг банку, також зменшилися відсотки по кредиту. Це було зумовлено тим, що продуктивність праці зросла, відповідно збільшився товарообіг. Ріст товарообігу призвів до збільшення обігових коштів на підприємстві, в свою чергу це

дозволило відмовитись частково від банківських кредитів. Підраховуючи витрати за 2017 і 2018 роки на оренду приміщення магазину, то оплата залишилась незмінною.

Основну частку витрат становить як у 2017 так і у 2018 роках оплата праці працівникам та оподаткування. Якщо у 2017 році Законом України «Про державний бюджет України» мінімальна заробітна плата на місяць становила 3 200 грн., то в 2018 році зросла до 3 723 грн., це призвело і до збільшення податків.

Якщо проводити порівняльний аналіз загальних витрат по підприємству за 2017 і 2018 роки, то вони практично зросли по всіх пунктах і становили на 17,14% більше попереднього року.

Фінансові показники підприємства характеризуються такими даними (табл. 2), згідно звіту про фінансові результати за 2017 та 2018 роки.

Завдяки даним наведеним в (табл. 1, 2), ми можемо розрахувати рентабельність окупності витрат, операційної діяльності підприємства.

Таблиця 3

PEST-аналіз ТОВ «ДІМЕКС»

Політичні фактори	Вплив фактору	Соціальні фактори	Вплив фактору
1. Нестабільність правового середовища.	-1	1. Соціальні умови на підприємстві	+2
2. Недосконалість законодавства та податкова база	-2	2. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника	0
3. Зниження державного регулювання як наслідок приватизації.	+1	3. Низька мотивація праці	0
4. Кредитна політика держави.	+1	4. Зростання соціальних вимог населення	-2
5. Законодавчі пільги для заохочення інноваційної діяльності.	-3		
Економічні фактори	Вплив фактору	Технологічні фактори	Вплив фактору
1. Високий рівень інфляції	-3	1. НТП у сфері виробництва / надання послуг	+1
2. Висока облікова ставка НБУ та ставки кредитування комерційних банків	-1	2. Відсутній фокус галузі на технологічний розвиток	-2
3. Скорочення доходів споживачів	-2	3. Продаж нових видів продукції / послуг	+2
4. Нестабільний курс національної валюти	-1	4. Державна технологічна політика	-2
5. Інвестиційний потенціал	+3	5. Відповідність організації виробництва умовам ринкового середовища	+1

Таблиця 4

Матриця SWOT-аналізу ТОВ «ДІМЕКС»

	Можливості:	Загрози:
	1. Поліпшення рівня життя населення 2. Розвиток торговельної галузі 3. Залучення нових клієнтів 4. Зниження податків 5. Удосконалювання менеджменту 6. Зниження безробіття 7. Руйнування і відхід фірм-продавців 8. Зменшення імперативних норм законодавства 9. Пропозиції про співробітництво з боку вітчизняних підприємств 10. Невдале поведіння конкурентів	1. Поява принципово нових будівельних товарів 2. Зниження рівня життя населення 3. Ріст темпів інфляції 4. Жорсткість законодавства 5. Зміна рівня цін 6. Стрибки курсів валют 7. Збільшення конкурентних переваг з боку конкурентів 8. Ріст податків 9. Посилення конкуренції 10. Націоналізація бізнесу 11. Поява нових підприємств на ринку
Сильні сторони:	Сила і можливості	Сила і загрози
1. Точний моніторинг ринку 2. Налагоджена збутова мережа 3. Різноманітність будівельної продукції 4. Високий контроль якості товарів та послуг 5. Ріст оборотних коштів 6. Висококваліфікований персонал 7. Гарна мотиваційна система 8. Достатня популярність	– Вихід на нові ринки; – Достатня популярність буде сприяти виходу на нові ринки; – Кваліфікація персоналу, контроль якості товарів та послуг, невіддале поведіння конкурентів і розвиток рекламних технологій дадуть можливість услідкувати за ростом ринку; – Чітка стратегія дозволить використовувати всі можливості.	– Посилення конкуренції, політика держави, інфляція і ріст податків уплинуть на проведення стратегії; – Поява конкурентів викликає додаткові витрати фінансових ресурсів; – Популярність додасть переваг у конкуренції; – Достовірний моніторинг уловить зміни потреб клієнтів.
Слабкі сторони:	Слабкість і можливість	Слабкість і загрози
1. Високий ризик банкрутства та втрати власного капіталу 2. Недоліки в рекламній політиці 3. Середній рівень цін 4. Низький рівень сервісу (додаткові послуги) 5. Неучасть персоналу в прийнятті управлінських рішень 6. Недостатній контроль виконання наказів і розпоряджень	– Високий ризик діяльності створив умови надприбутків власного капіталу, що є інвестиційно-привабливим; – Неучасть персоналу в прийнятті рішень і недостатній контроль виконання розпоряджень при зниженні безробіття може привести до саботажу; – Зниження рівня цін, розмірів податків і зборів при збереженні середнього рівня цін дозволить одержувати надприбутки.	– Поява нових конкурентів, низький рівень сервісу і середній рівень цін погіршить конкурентну позицію; – Несприятлива політика держави може привести до виходу з галузі; – Непродумана рекламна політика не утримає покупців при зміні їхніх смаків; – Неповна завантаженість виробничих потужностей при рості темпів інфляції і стрибків у курсах валют може привести до банкрутства компанії.

Рентабельність дає змогу зробити аналіз економічної діяльності підприємства. Розраховуємо рентабельність окупності витрат. Відповідно застосуємо формулу:

$$R_n = \frac{\Pi}{C} \times 100\%$$

де Π — прибуток від реалізації продукції;
 C — собівартість реалізованої продукції;

Отже, розраховуємо рентабельність окупності витрат за 2017 та 2018 роки:

$$R_{n2017} = \frac{1589650,00}{1063800,00} \times 100\% = 1,49\%$$

$$R_{n2018} = \frac{1867000,20}{1155300,09} \times 100\% = 1,19\%$$

У 2017 році підприємство було з рівнем рентабельності 1,49%. У 2018 році ситуація погіршилась до 1,19%.

Щоб порівняти результати операційної діяльності підприємства, необхідно застосувати формулу:

$$R_{\text{ПРОД}} = \frac{\Pi}{\text{Вон}} \times 100\%$$

де Π — прибуток від операційної діяльності;
 Вон — витрати операційної діяльності;

Проводимо розрахунок рентабельності операційної діяльності ТОВ «ДІМЕКС» за 2017, 2018 роки:

$$R_{\text{ПРОД}2017} = \frac{2400,00}{1378818,05} \times 100\% = 0,17\%$$

$$R_{\text{ПРОД}2018} = \frac{6534,55}{1615224,09} \times 100\% = 0,41\%$$

Порівнюючи 2017 та 2018 роки, то рентабельність збільшилась, але і досі залишається не високою.

Доцільно визначити і рівень конкурентоспроможності підприємства, для цього слід проаналізувати

його макросередовище за допомогою PEST-аналізу, який включає в себе визначення факторів зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на процес стратегічного управління підприємством (табл. 3). Оцінювання факторів проводилося за шкалою відносної важливості від 3 (фактор сильного позитивного впливу) до — 3 (фактор сильного негативного впливу), 0 (фактор нейтрального впливу).

Проведений PEST-аналіз ТОВ «ДИМЕКС» дозволив виокремити найбільш впливові на діяльність підприємства аспекти зовнішнього середовища. Успішний бізнес в продажі будівельних матеріалів та його подальший розвиток залежить насамперед від того, як швидко буде відбуватися оновлення та освоєння новітніх технологічних концепцій.

Наступним етапом є проведення аналізу конкурентних перспектив ТОВ «АПБ «Лев» за допомогою матриці SWOT-аналізу (табл. 4) на підставі даних з попередніх кроків.

Для того, щоб підвищити ефективність діяльності ТОВ «ДИМЕКС», зважаючи на слабкі сторони та загрози з проведеного SWOT-аналізу, рекомендується здійснити розробку чіткої, послідовної та ефективної стратегії з подальшою її реалізацією, використовувати наявний потенціал із максимальною віддачею, включаючи фінансові ресурси, якими володіє підприємство; розширити коло товарів та асортимент послуг, налагоджувати партнерські відносини з органами місцевої влади задля посилення власних позицій та грамотно встановлювати договірні відносини із замовниками; удосконалити систему управління персоналом та розробити мотиваційні заходи для співробітників; постійно моніторити та прогнозувати ситуацію на ринку реалізації будівельних товарів, слідкувати за новітніми тенденціями в торговельному секторі.

Висновки та пропозиції. Узагальнюючи теоретичні та практичні результати можемо сформулювати ряд висновків:

Оптимізація витрат безпосередньо впливає на успішне функціонування підприємства в сучасних умовах господарювання. Під час процесу управління витратами, здійснюються певні дії на підвищення ефективності його конкурентоспроможності та прибутковості.

Під час аналізу, можемо знизити витрати підприємства, що призведе до кращої роботи самого підприємства та забезпечить отримати кращий прибуток. Можна виділити пропозиції вдосконалення системи витрат, що є доцільними в сучасних умовах [5, с. 67].

На підприємстві слід:

1. Оптимізувати час товарообігу, це дасть змогу забезпечити відносно зниження витрат пов'язаних з їх формуванням. Наприклад, зменшити час поставок від 7 до 5 днів;

2. Ознайомлення з факторами, що безпосередньо впливають на розмір витрат обігу. Дасть змогу визначити резерви зниження витрат.

3. Оптимізувати процес надходження виручки від реалізації, адже це паралізує роботу підприємства. Відсутня можливість своєчасного розрахунку з постачальником, затримується виплата заробітної плати. Все це призводить до зменшення обсягу реалізації продукції, дохід від реалізації якої становить 1 589 650,00 та 1 867 000,20 за 2017–2018 роки відповідно. Оптимізація даного процесу дозволить збільшити дохід на 20%, тоді він становитиме 1 907 580,00 та 2 240 400,24.

4. Удосконалювати апарат управління та організацію праці, зменшувати адміністративні витрати на 15% з 1 378 818,05 до 1 171 995,34 та з 1 615 224,09 1 372 940,48 за 2017–2018 роки, завдяки зміні в організації виробництва, формах і методах праці, удосконаленні керування продажем товарів, внаслідок чого може відбутися зниження собівартості продукції до 10–18%;

5. Зменшити обсяг купівлі товарів що не реалізуються (11–12% нереалізованого товару), тому що цей товар залежується на складі і на його зберігання потрібні кошти;

6. Знижувати витрати на оплату праці. Спочатку доцільно провести аналіз співвідношення темпів зростання продуктивності праці працівників та її оплати, факторний аналіз фонду оплати праці, аналіз ефективності використання коштів, спрямованих на заробітну плату. До основних напрямків зниження витрат слід віднести:

- збільшення ефективності праці (зростання продуктивності на 20–25%);
- удосконалення організації оплати праці;
- підвищення обсягів продажу продукції (на 20%);
- дієвий контроль за правильністю нарахування заробітної плати;

7. Впроваджувати в діяльність економічні методи управління. Економічні методи управління — це комплекс економічних важелів і заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти з метою досягнення поставлених завдань і забезпечення єдності інтересів. Застосування економічних методів управління дає змогу контролювати усі важелі механізму ринкового господарювання [9, с. 88];

8. Оптимізувати чисельність працівників, наприклад зменшити кількість продавців-консультантів з 13 до 8. Включає в себе аналіз за допомогою якого коригується кадрова політика, для попередження негативних ситуацій. Цей процес потребує особливої уваги, адже наслідки непередуманого скорочення працівників, можуть відчуватись протягом багатьох років;

9. Розробити оптимальну стратегію розвитку та збільшення продаж на підприємстві. Детальне вивчення методології розробки стратегії дасть змогу набути навичок стратегічного мислення. Це в свою чергу дасть змогу розробити стратегію розвитку підприємства з використанням етапів.

10. Посилити контроль над витратами, розробити певні стратегічні програми, які дадуть змогу

переглянути порядок роботи з постачальниками будівельних матеріалів;

11. Контролювати темпи зростання продуктивності праці та заробітної плати. Систематичне зростання продуктивності праці на 20–25% та підвищення заробітної плати, збільшує ефективність функціонування торговельного підприємства. Для цього слід розробити дієву політику, в яку входять такі напрямки як виявлення наявних можливостей та резервів підприємства, розробка планів, а та-

кож активна участь в плануванні організаційно-технічних заходів [9, с. 89];

12. Знизити рівень витрат на рекламу, зв'язок та оренду приміщення магазину на 10% з 99 974,83 до 89 977,34 та з 101 833,33 до 91 649,99 за 2017–2018 роки відповідно. Можливість знайти варіанти дешевших послуг, наприклад, альтернативні маркетингові заходи, реклама в Інтернеті та соціальних мережах, розробка програми накопичення бонусів для заохочення нових клієнтів.

Література

1. Сорока С. Сутність витрат: Історичний аспект // Економічний аналіз, 2010. С. 152–154.
2. Сухораб В. П., Ксьондз С. М. Теоретичні концепції сутності, визначення та класифікація витрат // Вісник технологічного університету Поділля, 2003. С. 169–173.
3. Омельченко О. С. Напрямки оптимізації витрат в системі управління // Електронний журнал «Ефективна економіка», 2016. С. 150–155.
4. Косинська О. В. Оптимізація витрат як засіб підвищення прибутковості підприємств. Електронний курс, 2011. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2011_7_25.pdf
5. Яровенко Т. С., Довга А. О., Остряніна В. Е. Шляхи та методи оптимізації витрат підприємства // Науковий вісник ДНУ імені Олеся Гончара, 2013. С. 67–72.
6. Головка-Марченко І. С. Сутність поняття конкурентоспроможності підприємства // Науковий вісник Технологічний аудит і резерви виробництва, 2013. С. 46–47.
7. Череп А. В., Салип Ю. О. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств. 2012. С. 77–79.
8. Голубовський Л. Аналіз сучасних методів управління витратами // Галицький економічний вісник, 2010. С. 187–192.
9. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах // Вісник ЖДТУ, 2011. С. 87–90.
10. Пошуків В. Фінансові проблеми стабілізації української економіки // Економіка України, 2007. С. 7–10.

УДК 336.1

Хвостик Оксана Григорівна

магістрант

Сумського національного аграрного університету

Хвостик Оксана Григорьевна

магистрант

Сумского национального аграрного университета

Khvostik Oksana

Undergraduate of the

Sumy National Agrarian University

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

PECULIARITIES OF ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. В статті проаналізовано особливості оцінки фінансової стабільності аграрних підприємств. Доведено на прикладі підприємства, що сезонність виробництва та реалізації продукції впливає на величину відповідних фінансових показників діяльності: прибутку, рентабельності та інших, що, в свою чергу, не дозволяє робити обґрунтовані релевантні висновки щодо фінансової стійкості підприємства лише на основі фінансової звітності, і відповідно, потребує більш детального аналізу з урахуванням усіх конкретних особливостей діяльності даного підприємства.

Ключові слова: фінансова стійкість, рентабельність, платоспроможність.

Аннотация. В статье проанализированы особенности оценки финансовой устойчивости аграрных предприятий. Доказано на примере предприятия, что сезонность производства и реализации продукции влияет на величину соответствующих финансовых показателей деятельности: прибыли, рентабельности и других, что, в свою очередь, не позволяет делать обоснованные релевантные выводы о финансовой устойчивости предприятия только на основе финансовой отчетности, и соответственно, требует более детального анализа с учетом всех конкретных особенностей деятельности данного предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, рентабельность, платежеспособность.

Summary. The article analyzes the features of assessing the financial stability of agricultural enterprises. It has been proved on the example of an enterprise that the seasonality of production and sales of products affects the value of the corresponding financial indicators of activity: profit, profitability and others, which, in turn, does not allow making reasonable relevant conclusions about the financial stability of an enterprise only on the basis of financial statements, and, accordingly, requires more detailed analysis taking into account all the specific features of the activity of the enterprise.

Key words: financial stability, profitability, solvency.

Фінансова стійкість і конкурентоспроможність сучасних підприємств визначають розвиток національної економіки, її пропорції, темпи зростання і вплив на світові товарні і фінансові ринки.

Якісно характеризуючи фінансовий стан підприємства, необхідно визначити вплив внутрішнього і зовнішнього середовища і виявити фактори росту фінансової стійкості економічного суб'єкта.

Метою управління фінансовою стійкістю є підтримка в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища динамічної фінансової рівноваги, стабільної платоспроможності, кредитоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства, здатного забезпечити зростання його ринкової вартості. Фінансова рівновага можливо тільки за умови фінансової стійкості підприємств, вираженої

досягненням прийнятного рівня прибутковості, кредитоспроможності і платоспроможності, необхідних для здійснення діяльності в конкретних ринкових умовах.

Інформаційною базою для прийняття рішень з управління фінансовою стійкістю є показники її оцінки, які формуються після аналізу фінансової діяльності. До найбільш поширених відносяться коефіцієнти, які характеризують ліквідність підприємства, його стійкість та ділову активність.

Оцінка фінансової стійкості є одним з головних напрямків фінансового аналізу, однак єдиного підходу до такої оцінки, як і до визначення самого поняття, немає, що негативно позначається на точності і достовірності оціночної інформації. Виникає питання: для чого конкретно служить основою стійкість підприємства. Поняття «стабільність функціонування підприємства» визначається неохильністю чого-небудь будь-яким різким коливанням (відхиленням), тобто, виходячи з головної мети діяльності підприємства, — стабільним перевищенням доходів над витратами і, виходячи із засобів досягнення цієї мети, — стабільністю функціонування управлінської структури.

Поняття «фінансова стійкість» визначається по-різному: і як певний стан рахунків підприємства, яке гарантуватиме його постійну платоспроможність [1], і як співвідношення власних і позикових коштів, і як стан фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, яке забезпечує його розвиток на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику [2]. Узагальнюючи зарубіжний досвід фінансового аналізу, можна визначити стійкість підприємства як його незалежність від зовнішніх джерел фінансування, тобто позикових коштів. Під стійкістю розуміється також ступінь незалежності доходу акціонерів (власників) від зовнішніх чинників, таких як, наприклад, процентні ставки за кредит, положення підприємства на ринку і загальна ділова активність в галузі, які багато в чому визначають ефективність роботи компанії і рентабельність його активів [3].

Проаналізувавши всі визначення, можна зробити висновок, що фінансова стійкість виражається в кре-

дитоспроможності, платоспроможності і в постійному зростанні прибутку і капіталу при мінімальному ризику. Проте, підприємство може мати достатню кількість кредитів для нормального функціонування і не бути кредитоспроможним, що в результаті не буде означати його фінансову нестійкість. Також підприємство може здійснювати свою діяльність і мати постійний прибуток, який не має тенденції зростання, що також не буде чинником фінансової нестійкості, а переоснащення підприємство може здійснювати за рахунок амортизаційного фонду, фінансового лізингу, оперативного лізингу та ін. Що ж стосується платоспроможності, то, якщо підприємство не буде таким, воно не зможе бути і фінансово стійким [4].

З вищевикладеного ясно, що фінансова стійкість, дійсно, є основою фінансово-економічної стабільності функціонування підприємства, яка, в свою чергу, визначає стан об'єкта на довгострокову перспективу. Взаємозв'язок понять очевидний, але нас також цікавить, які ще показники і поняття об'єднує в собі фінансово-економічна стабільність аграрного підприємства. Коли мова йде про перевищення доходів над витратами, то мається на увазі рентабельність підприємства, тому що з визначення рентабельності випливає, що підприємство вважається рентабельним, якщо його результати від реалізації продукції (робіт, послуг) покривають витрати виробництва і утворюють суму прибутку, достатню для нормального функціонування підприємства.

Таким чином, коли оцінюється фінансово-економічна стабільність функціонування підприємства крім показників фінансової стійкості необхідно розраховувати показники рентабельності, зокрема характеристикою ефективності роботи підприємства є показники рентабельності власного капіталу і рентабельності продажів.

Аналіз показників фінансової стійкості, проведений на основі даних ТОВ «XXXXX», показав, що важливе значення мають не лише самі значення відповідних коефіцієнтів, а й їх динаміка (таблиця 1).

Як свідчать дані аналізу, існує певна кореляція між показниками ділової активності та ліквідності підприємства. Але, для аграрних підприємств характерним є значна сезонність виробництва

Таблиця 1

Динаміка показників фінансової стійкості ТОВ «XXXXX»

Показники	2016	2017	2018	2019	2019 +, – до 2016
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2,35	5,83	5,10	2,74	+0,39
Коефіцієнт загальної ліквідності	2,83	7,35	8,72	4,61	+1,78
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,01	0,63	0,58	0,81	-0,20
Рентабельність продаж, %	35,0	29,503	38,304	-5,500	-40,5
Рентабельність активів, %	24,9	16,5	20,3	-3,7	-28,6
Чистий прибуток, тис.грн.	246582	177874	268116	-59620	-306202
Запас фінансової стійкості, %	34,9	27,3	12,7	25,5	-9,4

і реалізації продукції. В очікуванні кращих цін, аграрії «притримують» продукцію і реалізують її через деякий час, що може викривлювати показники фінансової звітності [5]. Так, в нашому випадку «провал» показників в 2019 році зумовлений не стільки неефективною роботою підприємства, скільки тим, що більшість зібраного урожаю не

була реалізована в цьому році, а залишилась на складах.

Зрозуміло, що в таких умовах робити висновки щодо фінансової стійкості є дуже непросто, особливо, якщо орієнтуватися лише на показники фінансової звітності. Необхідним є врахування всіх конкретних деталей даного підприємства.

Література

1. Башнянин Г. І., Лінтур І. В. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 2 (02). С. 98–101.
2. Рябенко Г. М. Шляхи покращення фінансового стану підприємства // Інноваційна економіка. 2012. № 7. С. 105–108.
3. Геращенко І. О. Механізм управління фінансовою стійкістю підприємства // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки): зб. наук. пр. Харків: НТУ ХПІ, 2017. № 24 (1246). С. 124–128.
4. Пилипенко Н. М., Кліпун А. І. Особливості оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств // International Scientific Journal. 2018. № 1. С. 44–49. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15156667597291.pdf>
5. Пилипенко Н. М. Основні засади формування системи забезпечення економічно-безпечного розвитку сільськогосподарського підприємства // Ефективна економіка. 2019. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.43

Terziev Venelin Krastev*D. Sc. (National Security), D. Sc. (Economics), D. Sc. (Social Activities),
PhD, Professor**Georgi Rakovski Military Academy (Sofia, Bulgaria)**University of Rousse (Rousse, Bulgaria)**Kaneff University Hospital (Rousse, Bulgaria)***Georgiev Marin Petrov***PhD**Kaneff University Hospital (Rousse, Bulgaria)***Bankov Stefan Marinov***PhD**Ministry of Interior (Sofia, Bulgaria)*

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-14-6266

FUNCTIONS, RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE “EXPERT COUNCIL” OF THE PROSECUTOR GENERAL OF THE REPUBLIC OF BULGARIA

Summary. The main functions and powers of the Bulgarian Prosecutor's Office are regulated in the Constitution of the Republic of Bulgaria (CRB), the Judicial Systems Act (JSA), the Criminal Procedure Code (CPC), as well as other laws imposing obligations on prosecutors in the field of law enforcement.

Key words: Functions, Rights, Obligations, Bulgarian Prosecutor's Office, Expert Council, Prosecutor General.

Counteraction the corruption crimes has always been among the main priorities in the activity of the Prosecutor's Office of the Republic of Bulgaria. Insofar as the notion of corruption covers not only the acts of active or passive bribery and trading in influence, incriminated in Section IV, Chapter VIII of the Special Part of the Criminal Code, a Unified Catalog of Corruption Crimes was introduced in 2014 by order of the Prosecutor General, involving other offenses in which an official abuses, possibly against payment, with his official position for his own or another's benefit [1].

In this regard, in the last 2 years, a number of criminal proceedings have been initiated and are being conducted against some of the richest Bulgarians, who have exceptional financial and economic resources through which they can actively participate in corrupt practices. Such actions are unprecedented in scale for the last 30 years, and the actions of the Prosecutor's Office in this direction continue with high intensity [2–3].

The Expert Council of the Prosecutor General of the Republic of Bulgaria

The Expert Council of the Prosecutor General of the Republic of Bulgaria was established in order to

exercise the constitutional powers of the Prosecutor General of the Republic of Bulgaria under Article 126, paragraph 2 of the Constitution of the Republic of Bulgaria for methodological guidance on the activities of all prosecutors. It consists of representatives of the scientific community with high-level of expertise in the field of law and prominent law enforcement specialists with proven professional experience and authority.

The Council is not a college and the tasks of its members are assigned separately, depending on the specific profile of the respective expert [4].

The experts of the Council shall provide opinions, consult or participate in the preparation of:

- Draft requests of the Prosecutor General to the Constitutional Court;
- Draft opinions on constitutional cases to which the Prosecutor General is a party;
- Draft requests of the Prosecutor General for adoption of interpretative decisions to the Supreme Court of Cassation and the Supreme Administrative Court and of opinions of the Prosecutor General to the Supreme Court of Cassation and the Supreme Administrative Court on interpretative cases;

- Drafts of normative acts sent to the Prosecutor General for approval or opinion;
- Drafts of methodical instructions, rules and other internal acts;
- Drafts of interdepartmental instructions and agreements for interaction in exercising the powers of the Prosecutor's Office of the Republic of Bulgaria (PORB);
- Analyzes of the important for the administration of justice practice of the courts and prosecutor's offices on the application of the law;
- Analyzes of the case law on general or specific issues related to the application of the law;
- Analyzes of the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union on matters of principle or specific;
- Scientific analyzes related to the activity of the PORB, as well as drafts of methodologies for the practical application of the achieved scientific results;
- Lecture materials, manuals, collections and information publications for raising the qualification of prosecutors, investigators and court employees;
- Other issues that require expert opinions or consultations in view of their significance for the work of

the PORB and for the proper implementation of the law /outside the management and supervision of specific files and pre-trial proceedings/.

Conclusion. As can be seen from the above, the Council has a central role in preparing expert proposals for legislative changes. They are based on the Prosecution endeavour to ensure better efficiency and speed of investigation.

This is one of the recommendations in the Independent Analysis of the Structural and Functional Model of the Prosecutor's Office, in which the inspection team urges the Bulgarian authorities to consider the advice constructively and creatively in order to seek solutions to improve the system.

Since the current Prosecutor General, the first Prosecutor General from the Prosecution system is aware of the need for legislative changes and interpretative decisions that ensure a uniform standard in resolving cases. It is necessary to unify the practice between the Prosecution and the Court, in order to ensure effective criminal proceedings and fair sentences.

References

1. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const> (2020).
2. Терзиев, В., Георгиев, М., Банков, С. Меры и инициативы болгарской прокуратуры по осуществлению хороших практик // Международный научный журнал «Интернаука». Киев, Украина. 2020. № 12 (92). С. 69–72, ISSN 2520–2057.
3. Terziev, V., Georgiev, M., Bankov, S. Interaction of the Prosecutor's office with the competent state authorities for counteraction of corruption // International scientific journal «Internauka». Kiev, Ukraine. 2020. № 12 (92). PP. 54–57. ISSN 2520–2057.
4. Terziev, V., Georgiev, M. Bankov, S. Increasing the risk of corruption activities during a COVID-19 pandemic // International scientific journal «Internauka». Kiev, Ukraine. 2020. № 12 (92). PP. 58–59, ISSN 2520–2057.

УДК 34.096+321.01

Малашко Олександр Євгенійович

*викладач кафедри адміністративного права та процесу,
фінансового і інформаційного права
Львівський університет бізнесу та права*

Малашко Александр Евгеньевич

*преподаватель кафедры административного права и процесса,
финансового и информационного права
Львовский университет бизнеса и права*

Malashko Oleksandr

*Lecturer of the Department of Administrative Law and Process,
Financial and Information Law
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0001-8676-5837*

Єсімов Сергій Сергійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Есимов Сергей Сергеевич

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административно-правовых дисциплин
Львовский государственный университет внутренних дел*

Yesimov Serhii

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9327-0071*

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-14-6295

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF INFORMATION SECURITY IN UKRAINE

Анотація. У статті розглядаються тенденції розвитку нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки в Україні у контексті реалізації Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу. Аналізується чинне інформаційне законодавство та нормативно-правові акти щодо забезпечення інформаційної безпеки. Розкриваються тенденції у правовому регулюванні інформаційної безпеки, які мали місце на початковому етапі формування інформаційного законодавства. На підставі чинників, що мали місце до прийняття Доктрини інформаційної безпеки України, законів України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про національну безпеку України», у контексті чинного законодавства, на підставі методології юридичного прогнозування робиться висновок, що у подальшому розвиток нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки буде розвиватися на основі підзаконних нормативно-правових актів, в основному відомчого рівня.

Ключові слова: інформаційне законодавство, інформаційна безпека, Європейський Союз, юридичне прогнозування, адміністративний деликт.

Аннотация. В статье рассматриваются тенденции развития нормативно-правового регулирования информационной безопасности в Украине в контексте реализации Соглашения об ассоциации Украины и Европейского Союза. Анализируется действующее информационное законодательство и нормативно-правовые акты по обеспечению информационной безопасности. Раскрываются тенденции в правовом регулировании информационной безопасности, имевших место на начальном этапе формирования информационного законодательства. На основании факторов, имевших место до принятия Доктрины информационной безопасности Украины, законов Украины «Об основных принципах обеспечения кибербезопасности Украины», «О национальной безопасности Украины», в контексте действующего законодательства, на основании методологии юридического прогнозирования делается вывод, что в дальнейшем развитие нормативно правового обеспечения информационной безопасности будет развиваться на основе подзаконных нормативно-правовых актов, в основном ведомственного уровня.

Ключевые слова: информационное законодательство, информационная безопасность, Европейский Союз, юридическое прогнозирование, административный деликт.

Summary. The article examines trends in the development of legal regulation of information security in Ukraine in the context of the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The current information legislation and regulations on information security are analyzed. The tendencies in the legal regulation of information security that took place at the initial stage of the formation of information legislation are revealed. Based on the factors that took place before the adoption of the Doctrine of information security of Ukraine, the laws of Ukraine «On the basic principles of ensuring the cybersecurity of Ukraine», «On the national security of Ukraine», in the context of the current legislation, based on the methodology of legal forecasting, it is concluded that in the future the development of normative legal information security will be developed on the basis of by-laws, mainly at the departmental level.

Key words: information legislation, information security, European Union, legal forecasting, administrative tort.

Постановка проблеми. Неодмінними умовами розвитку правового регулювання інформаційної безпеки України виступають забезпеченість територіальної цілісності та недоторканість державної території, реалізація суверенітету України на всій території. Передача частини повноважень України організаціям ЄС, у контексті асоціації України і Європейського Союзу в інформаційній сфері, повинна сприяти якісному зростанню ефективності нормативно-правового регулювання інформаційної сфери, у тому числі забезпечення інформаційної безпеки і не може бути витлумачена як обмеження прав суверенної держави або порушення цілісності суверенітету. У даному контексті роль правового регулювання інформаційної безпеки суттєво зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти національної безпеки в цілому та інформаційної безпеки зокрема, окремих її складових, питання адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки досліджували вчені-юристи: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. А. Баранов, Л. Р. Біла, Ю. П. Битяк, К. В. Бондаренко, В. М. Брижко, В. М. Гаращук, Т. О. Гаврилук, І. С. Грищенко, Є. В. Додін, О. М. Музичук, В. К. Колпаков, Т. О. Коломоець, О. В. Кузьменко, В. К. Колпаков, Р. А. Калюжний, В. Л. Ортинський, Р. М. Скриньковський та інші.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з опублікованим Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) Глобальним звітом про розвиток інформаційних технологій (The Global Information Technology Report), Україна за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у 2018 р. посіла 43 рейтингову позицію серед 139 країн світу (2016 — 64 місце) [1, с. 6]. У зазначеному аспекті важливими завданнями є постійне удосконалення законодавства, формування внутрішньої узгодженої нормативно-правової бази, створення умов для синхронної трансформації елементів державно-правової надбудови, підтримання ефективної структури законодавства.

Водночас поява нових інформаційно-комунікаційних технологій набуває ряд специфічних характеристик, які важливо враховувати не тільки в загальнотеоретичному, але й у практичному плані, зокрема при виробленні та реалізації відповідної правової політики держави.

Подібний підхід до описання чинної нормативно-правової бази інформаційної безпеки свідчить про наявність, поряд з позитивними тенденціями, негативних моментів у процесі розвитку системи національного законодавства та адаптації існуючої нормативної бази до вимог ЄС у контексті асоціації України і Європейського Союзу [2].

Хід правового розвитку регулювання використання інформаційних технологій характеризується тим, що спочатку законодавець намагається усунути протиріччя, що випливають з безпосереднього

переведення інформаційних відносин в юридичні принципи, і встановити гармонійну правову систему, а потім вплив і примусова сила подальшого розвитку інформаційних технологій деформують систему і втягують в нові протиріччя.

Досягнутий у визначений час баланс в системі правових норм регулюючих інформаційні відносини, у тому числі у сфері інформаційної безпеки, не є абсолютним. Правові засоби завжди обмежені рівнем суспільного розвитку. Цілі, які визначаються законодавцем є ідеальними за суттю і не завжди узгоджуються з рівнем розвитку, впровадження та використання інформаційних технологій. Це призводить до невідповідності у відносинах поставлених цілей та обраних для їх досягнення засобів.

Активізація процесу законотворчості з питань регулювання правовідносин в інформаційній сфері значно ускладнена відсутністю стрункої системи регламентації правових відносин і стрімким розвитком цього сегмента законодавства. На думку О. Баранова, це можна спостерігати при прийнятті кожного нового законопроекту з окремим понятійним апаратом і використанням різноманіття існуючих дефініцій [3, с. 29–30].

З початку діяльності Комітету з питань цифрової трансформації інформатизації Верховної Ради України протягом 3 сесії дев'ятого скликання розглянуто 35 законопроектів (станом на 26 червня 2020 року) [4].

Таким чином, одним з важливих напрямів діяльності законодавця є робота з поєднання правотворчої діяльності і систематизацією законодавства.

Питанню розвитку інформаційного законодавства тільки за 2020 рік присвятили наукові дослідження І. Арістова, О. Баранов, В. Белєвцева, Д. Біленська, Н. Бортник, В. Брижко, В. Ліпкан та інші науковці. З огляду на те, як зазначає О. Баранов, інформаційні відносини є як самостійними і автономними, так і супутніми для переважної більшості інших суспільних відносин в різних сферах людської діяльності, широта інформаційних відносин у законодавстві призвела до пропозиції поділити їх на 2-ва блоки:

- 1) питання, що регулюються безпосередньо сферою інформації, інформаційно-комунікаційних технологій і систем;
- 2) питання, що в значній мірі становлять предмет регулювання інших сфер, але які мають значення для розвитку правового забезпечення сфери інформації, інформаційних технологій і інформаційної безпеки.

Дійсно, Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію», Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII «Про державну таємницю», Закон України від 22 травня 2005 року № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI «Про захист персональ-

них даних», Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації», Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги», Цивільний кодекс України і інші створюють різноманітні інформаційно-правові режими, які охоплюють правове регулювання інформаційної безпеки. Водночас закони в інформаційній сфері часто приймаються без особливої системи, спрямовані на вирішення конкретної проблеми (наприклад, проект закону «Про хмарні послуги», де питання інформаційної безпеки не розглядають [5]).

В одних випадках набір можливих засобів за своїм розвитком випереджає визначення орієнтирів, як це було при прийнятті Закону України від 22 травня 2005 року № 852-IV «Про електронний цифровий підпис», тобто постановку цілей (втратив чинність). Це призводить до неповного або неоптимального використання наявного інструментального потенціалу, що потягнуло внесення змін і доповнень до вказаного нормативного акту.

В інших випадках, навпаки, визначення цілі не ґрунтується на обліку засобів, які є у наявності, що характерно для Закону України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Цей варіант є набагато більш поширеним, ніж перший, і проявляється в тих ситуаціях, коли законодавець ставить кілька, або навіть одну мету, яка не має реального механізму реалізації [6].

Інформаційне законодавство часто змінюється шляхом внесення у діючі нормативно-правові акти «інформаційно-комунікаційних або електронних» змін, наприклад, Закон України від 6 жовтня 2016 року № 1666-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» [7].

Все це не сприяє оформленню галузі інформаційного законодавства за типом, наприклад, цивільного. Існує та навіть зростає кількість чинників, що свідчать про необхідність регулювання, наприклад, Інтернету, розглядаючи питання інформаційної безпеки, доступу до інформації та її збереження і інші проблеми. Вирішення даної проблеми видається, зокрема, шляхом послідовного впровадження таких принципів, як правова визначеність, пропорційність на основі оптимального балансу нормативно-правового регулювання соціально-правових конфліктів між учасниками публічно-правових і приватноправових відносин у сфері використання інформаційних технологій, у тому числі щодо забезпечення інформаційної безпеки.

Як будь-яке негативне явище, недоліки у нормативно-правовому регулюванні інформаційної безпеки, породжує прагнення до усунення або хоча б

мінімізації масштабів. Проте зробити це в силу об'єктивних причин складно. Справа в тому, що домінуючою причиною законодавчого дисбалансу в інформаційній безпеці у самому загальному плані можна назвати невідповідність в цілому системи нормативно-правових актів і норм, які містяться в них, що склалася на певному історичному етапі, відповідному рівню та стану розвитку суспільних відносин.

З цієї точки зору недосконалість інформаційного законодавства явище багато в чому неминуче, оскільки суспільне життя, яке лежить в основі права і системи законодавства, несе цілий ряд суперечностей, а нормативно-правова матерія, що відображає її, намагається постати у вигляді несуперечливої системи. Не сприяють досягненню балансу інформаційного законодавства у сфері інформаційної безпеки процеси безперервної зміни суспільних відносин, що відбуваються у науково-технічній і соціально-економічній системі в процесі формування інформаційного суспільства.

У цьому контексті адаптація права до нових умов суспільних відносин має відбуватися комплексно, усіма галузями права на основі досліджень загальної теорії держави та права.

Удосконалення законодавства у сфері інформаційної безпеки може вестись на двох принципово різних рівнях: або шляхом переважання підзаконних нормативних актів над законами в конкретній сфері правового регулювання громадських відносин, що виступає важливим, водночас негативним у плані реалізації регулятивного потенціалу права, проявом, або в процесі законодавчої нормотворчості з адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу.

Співвідношення законів і підзаконних нормативно-правових актів в інформаційному законодавстві не слід трактувати односторонньо — тільки і виключно як абсолютний пріоритет перших по відношенню до других. Це ґрунтується на визнанні безумовної значущості як законів, так і підзаконної нормотворчості, яка спрямована на вирішення більш приватних, але не менш насущних завдань. Підзаконні нормативно-правові акти в системі інформаційного права можуть і повинні доповнювати, конкретизувати, «наповнювати життям» закони.

Р. Чорнолуцький зазначає, що значення та масштаби відомчої нормотворчості вимагають серйозного аналізу, а не тільки критичних оцінок, з чим можна погодитися, оскільки у підзаконних нормативних актів є свої, важливі цілі, реалізація яких забезпечує нормальне функціонування окремих сфер життєдіяльності суспільства [8, с. 68].

Якщо на будь-якій ділянці суспільних відносин відсутнє правове регулювання, але воно необхідне, що обумовлюється: по-перше, достатньою зрілістю даних суспільних відносин; по-друге, наявністю об'єктивної потреби такого врегулювання; по-третє,

відповідністю загальним принципам національного права, з погляду на адаптацію національного законодавства до вимог Європейського Союзу, то тільки в цьому випадку можна говорити про прогалину у законодавстві.

Формування правових основ інформаційної безпеки єдиного інформаційно-комунікаційного простору України тісно пов'язане з міжнародним і закордонним досвідом, повинно здійснюватися на основі принципу системності та збалансованості правових норм з урахуванням загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Всі гуманітарні і економічні суспільні відносини, які реалізуються з використанням нових інформаційних технологій в інформаційному середовищі мережі Інтернет, якісно змінюються. У цьому зв'язку виникає питання про регулювання Інтернету, яке не може бути вирішене лише на національному рівні, без урахування міжнародних аспектів. Зазначена удавана «частковість» інформаційного законодавства має своє пояснення. Це є відображення особливостей предмета інформаційного права. В. Брижко вказує, що предмет у сфері інформаційного права передбачає правове упорядкування та регулювання інформаційних відносин, які відображають умови і правила поведінки суб'єктів права в інформаційній сфері [9, с. 17].

Розвиваючи позицію О. Баранова про два блоки інформаційного законодавства, вважаємо можливим розрізнити в структурі законодавства щодо інформаційної безпеки дві складові частини. По-перше, власне інформаційне законодавство, де предмет та інститути інформаційного права виявляють себе у повній мірі. По-друге, міжгалузевий інформаційний «блок» («об'єднуючі» інформаційні блоки, які неминуче присутні або повинні бути в кожній галузі законодавства).

Інформаційне законодавство виконує свого роду універсальну сполучну роль у забезпеченні системності законодавства, оскільки прагне до уніфікації і єдності регулювання інформаційних процесів у всіх сферах державного та суспільного життя. Потрібно відзначити, що міжгалузевий блок значно перевищує за обсягом власне інформаційне законодавство. Стосовно до сфери інформаційної безпеки елементами є:

- нормативна характеристика інформаційної компоненти компетенції (інформаційно-правовий статус) кожного суб'єкта інформаційних відносин;
- інформаційна складова взаємин у системі централізації, децентралізації і деконцентрації управлінських функцій, що дозволяє гнучко регулювати інформаційні потоки;
- правове регулювання інформаційних систем і режимів інформації.

За структурою систему правового регулювання інформаційної безпеки можна розділити на дві частини — загальну і особливу. Загальна частина

містить норми, які встановлюють основоположні поняття, принципи, термінологію, методи та механізми регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері захисту інформації та інформаційної інфраструктури. Особлива частина містить окремі інститути, в яких входять близькі за змістовим навантаженням і змістом правові інформаційні норми регулювання окремих інформаційних технологій, наприклад, хмарних.

За визначенням Е. Шмідта та Д. Коена, авторів наукового видання «Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя», закон Мура, емпіричне правило в галузі технологій, каже, що чіпи процесорів, що утворюють кістяк обчислювального пристрою стають у двічі швидкодійніші кожних вісімнадцять місяців. Ще один закон передбачає, що кількість даних, що проходить оптоволоконними кабелями — найшвидшою формою передачі даних, подвоюється кожні дев'ять місяців [10, с. 11]. Тобто, процес систематизації законодавства у сфері інформаційної безпеки об'єктивно обумовлений детермінованим рівнем і умовами суспільного розвитку, іманентно притаманний динамічний процес. Цей процес зумовлений або неузгодженістю, невідповідністю елементів, які утворюють структуру та зміст або нерівнозначністю використовуваних правових інструментів і диспропорцією між тенденціями до стійкості законодавства та прагненням до стабільності, спеціалізацією і уніфікацією нормативно-правової матерії.

Інформаційна сфера має достатню кількість нормативних актів, але сам предмет регулювання інформаційної безпеки змінюється та доповнюється настільки стрімко, що законодавче і навіть підзаконне регулювання за ним не встигають. М. Кайку автор наукового видання «Фізика майбутнього» пише: «Найвідчутніше можуть змінитися експертні системи — комп'ютерні програми, в яких закодована мудрість і досвід людини» [11, с. 98].

Швидка зміна інформаційних технологій і систем, розвиток Інтернету впливають на відносно стабільні галузі права, видозмінюючи норми та інститути — електронну комерцію, електронні документи тощо. З точки зору правозастосування на даній стадії доцільно вносити зміни в окремі закони, ніж створити кодекс, зміст, структуру якого здатний змінити новий технологічний процес. У даний час окремі недоліки, зв'язані з відсутністю нормативного регулювання інформаційної безпеки компенсуються надмірністю корпоративних нормативно-правових приписів.

Але у зв'язку з реформування державного управління набагато більш актуальним видається питання про систематизацію адміністративного законодавства та вплив його на інформаційну безпеку, де не тільки відносини з організації діяльності суб'єктів інформаційних відносин, але стосунки, які у зв'язку з цим виникають з громадянами та інститутами громадянського суспільства потребують врегулювання.

Окремо стоїть питання про адміністративно-правові способи охорони особистих прав громадян у контексті інформаційної безпеки у різних галузях життєдіяльності людини, які регламентуються адміністративним і інформаційним законодавством і знаходяться у компетенційному полі державних органів у контексті контролю та нагляду.

Сьогодні питання, присвячені правовому регулюванню забезпечення інформаційної безпеки, розосереджені в нормативно-правових актах різного рівня. Водночас на підзаконному рівні вже формується новий контур на підставі Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Це дозволяє зробити висновки:

- по-перше, про розуміння забезпечення інформаційної безпеки як процесу, що включає процедури, питання державної служби та інституційні питання (управління людськими ресурсами, стратегічне планування, формування і координація політики);
- по-друге, забезпечення інформаційної безпеки у даній трактовці є, за суттю, публічне управління, що включає центральний і місцевий рівень (формування державної політики);
- по-третє, у забезпеченні інформаційної безпеки передбачається частка громадської участі (підзвітність, прозорість, нагляд);
- по-четверте, пріоритетне використання інформаційних технологій (електронне урядування), що зумовлює потребу забезпечення безпеки.

На даному етапі у цілях ефективного правозастосування досить з'єднати питання організації процесу державного управління у сфері інформаційної безпеки, при акцентуванні особливої уваги на пріоритети і завдання визначені Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони:

- утворення інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами на державній службі, запровадження сучасних інструментів управління персоналом у системі державної служби;
- децентралізація базових адміністративних послуг;
- надання адміністративних послуг в електронному вигляді;
- оптимізація та підвищення ефективності роботи шляхом впровадження електронної міжвідомчої взаємодії [12].

Інформаційна безпека як комплексне правове утворення стимулюють відомчу та корпоративну правотворчість, залучаючи інститути громадянського суспільства та громадян. Водночас це має негативний аспект. Зайва множинність нормативно-правових актів, що регулюють конкретну, часом дуже вузьку сферу суспільних відносин, спрямованих на юридичне упорядкування соціальних зв'язків, які об'єктивно потребують правового впливу, здійснюється шляхом надмірної спеціалізації за-

конодавства. Як наслідок, ускладнення процесів управління та правового регулювання суспільних відносин обумовлюють потребу визначення перспектив і тенденцій розвитку інформаційно-правової дійсності, стратегічних шляхів найбільш ймовірного досягнення цілей.

Дослідження питань прогнозування розвитку законодавства у сфері інформаційної безпеки набуває особливої актуальності з огляду на розширення практики використання програмно-цільових методів, методів стратегічного планування та прогнозування.

Незважаючи на те, що реалізація актів стратегічного характеру передбачає застосування методів соціально-економічного прогнозування та планування, це слугує передумовою для розвитку прогнозування законодавства. Більшість економічних прогнозів передбачає розробку прогнозів розвитку законодавства.

Вибір певного напрямку соціально-економічного розвитку держави, а це асоціація з Європейським Союзом і НАТО, відповідно адаптація національного законодавства, вимагає коректування і оновлення інформаційного законодавства з урахуванням поставлених цілей і завдань.

Розвиток законодавства — складний процес, що проходить під впливом безлічі різномірних факторів. Відсутність наукового передбачення, поспішність у підготовці актів, помилки в розрахунках, брак аналітичної інформації, не врахування факторів соціального характеру знижують якість правових актів.

Як зазначалось раніше, стан діючого національного законодавства у сфері інформаційної безпеки характеризується недостатньою системною збалансованістю, суперечливістю та наявністю прогалин.

Підкреслимо, що перелік законодавчих актів у сфері інформаційної безпеки є досить широким, проте під час розробки законів із позицій специфічного характеру відносин, що виникають, відповідні можливості не реалізуються в повному обсязі. Наявність значної кількості правових норм ускладнює ситуацію, за якої порушення законів не завжди зумовлює настання юридичної відповідальності, а недостатня визначеність механізмів забезпечення доступу до відкритої інформації органів влади створює умови для обмеження прав і свобод людини й громадянина.

Серед основних правових проблем, викликаних еволюцією інформаційних технологій у сфері електронних комунікацій і зв'язаних з ними об'єктах, важливими є поява нових учасників правових процесів, які з'являються у процесах самоорганізації учасників універсального обслуговування та користувачів інформаційної індустрії. Що стосується послуг і мереж електронних комунікацій то відкриті інформаційні системи у контексті глобальної концепції розвитку інформаційних технологій дають можливість поширення інформаційного продукту розмиваючи межі між змістом інформації та засобом

зв'язку. У зазначених умовах суттєво змінюється склад і особливості правового статусу учасників відносин у сфері захисту інформації у мережі електронних комунікацій та зв'язаних з ними об'єктах. Це вимагає нових підходів до правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки в мережах електронних комунікацій.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження потенціалу прогнозування динаміки інформаційного законодавства, у тому числі щодо сфери забезпечення інформаційної безпеки, як одного з превентивних засобів запобігання помилок при прийнятті нормативних актів і управлінських рішень, попередження можливих негативних соціальних наслідків.

Таким чином, закономірності і тенденції сучасного етапу суспільного та державного розвитку, потреби практики забезпечення інформаційної безпеки і одного з його елементів — нормотворчої діяльності, це нагальні завдання, що стоять перед правовою наукою, актуалізують проблематику юридичного прогнозування і зумовлюють постановку акценту на питаннях технології прогнозування законодавства в інформаційній сфері.

З погляду на дослідження В. Андріюка «Теоретико-методологічні основи юридичного прогнозування» [13] та А. Гатилової «Щодо питання про технологію правового прогнозування» [14] до методів правового прогнозування інформаційної сфери відносять:

- фактографічні методи, для яких характерно базування на фактично наявному матеріалі про об'єкт прогнозування, інформації про минуле;
- статистичний метод як сукупність прийомів обробки кількісної інформації про об'єкт прогнозування за принципом виявлення математичних закономірностей розвитку та математичних взаємозв'язків характеристик з метою отримання прогнозних моделей;
- метод екстраполяції, який полягає в перенесенні характеристики минулого та сьогодення стану досліджуваного об'єкта на майбутній стан;
- метод порівняльного правознавства, який рекомендують використовувати для визначення динаміки регулювання суспільних відносин на національному рівні з урахуванням відповідних практик держав ЄС в тому випадку, якщо предмет прогнозування має розвинуте правове регулювання;
- методи математичного моделювання (побудова математичної моделі розвитку об'єкта прогнозування на основі виявлених математичних і фактичних даних). Їх застосування обумовлено збільшенням обсягів інформації, ускладненням логічних ланцюгів, підвищенням чіткості висновків і надійності прогнозу, прогнозуванням розвитку складних систем та іншими факторами;
- метод експертних оцінок. Стосовно юридичного прогнозування можна говорити про три види

експертиз: залучення фахівців експертів до вирішення питань, що виникають на стадії складання прогнозу; соціальна і економічна експертна оцінка підсумків прогнозування; правова експертиза законодавчих рішень, пропонувані авторами прогнозу, на наявність прогалин у правовому регулюванні та інших корупційних чинників.

Технологія правового прогнозування є системним утворенням, структурні елементи якої підпорядковані та знаходяться в різних варіантах функціонального взаємозв'язку. У такому аспекті актуалізується математичне обґрунтування правових систем, явищ і процесів, особливо що стосується правової ментальності та правової культури юриста.

На нашу думку, з погляду на дослідження М. Граб, В. Разумова та В. Сізікова, серед методів правового прогнозування математичне моделювання відображає характер інформаційного законодавства як динамічної інформаційної системи, елементом якої є інформаційна безпека [15; 16].

Інші методи прогнозування мають значення, але особливість впровадження інформаційних технологій значно відрізняє від інших соціальних процесів, які регулюються правовими засобами, технологічним відставанням. Слід зауважити, що подібних поглядів К. Агаміров виклав у розділі «Прогнозне формування законодавства в інформаційній сфері» монографії «Проблеми юридичного прогнозування: методологія, теорія, практика» [17, с. 332].

Така думка має право на існування, хоча, враховуючи інформаційну складову, нормативно-правове регулювання діяльності щодо інформаційної безпеки має описуватися з позиції теорії інформаційних технологій на підставі висновків, зроблених з позиції аналітичної юриспруденції та аналітичної деліктології (О. Ольков, О. Остапенко, В. Колпаков) [18–20]. Порухення інформаційної безпеки доцільно розглядати як адміністративний делікт.

Аналітична деліктологія, з погляду на адміністративну деліктацію, яка поки що базується тільки на монографіях О. Остапенка, В. Колпакова та дослідженнях Є. Додіна, не має власних об'єктно-орієнтованих інформаційних технологій, які порівняно з реляційними системами забезпечують адекватне моделювання сутностей реального світу з позиції адміністративного і інформаційного права та дозволяють наочно уявляти складні структури об'єктів. Праці Є. Додіна, О. Остапенка, В. Колпакова розкривають сутність математичних залежностей формування функцій змінних (як з позиції філософії права, так і з позиції адміністративного права, з урахуванням єдності методу правового регулювання адміністративного і інформаційного права) щодо нашого дослідження, інформаційно-правових явищ, зв'язаних з впровадженням інформаційних технологій та забезпечення інформаційної безпеки. Таке уявлення предметної сфери інформаційного права дозволить подолати обмеження реляційної моделі,

пов'язаної з правовими відносинами в сфері захисту інформації та інформаційної інфраструктури.

У класичній постановці об'єктно-орієнтованого підходу предметна сфера визначається у вигляді сукупності об'єктів, що характеризуються набором атрибутів і методів. Безліч об'єктів з одним і тим же набором атрибутів і методів утворює клас. Ієрархія класів має неподільну структуру, а об'єкти класів — неподільну пам'ять. При абстрагуванні предметної сфери об'єкти одного класу можуть бути атрибутами об'єктів інших різних між собою класів і перебувати на різних рівнях ієрархії (зазначене доведено О. Остапенком у розділі 2 монографії «Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку» [20]).

З погляду на режими інформаційної безпеки, де об'єктом права виступає інформація, а у випадку інформаційного забезпечення суб'єктів інформаційних відносин, режими інформації у мережі Інтернеті, вибірку даних з об'єктів різних класів за заданим атрибутом зробити важко. Це зумовлено об'єднанням сфери інформаційної безпеки у різних напрямках діяльності людини з однієї позиції — інформації як правового та математичного явища [21, с. 25–33].

Структуру механізму реалізації математичних методів аналізу, з погляду на думку В. Ортинського, інформаційно-правових явищ становлять елементи:

- інституційна складова, що визначає розроблення й аналіз моделі інформаційних процесів з варіативними регламентами на основі сигнатурних прецедентів;
- технологічний компонент, що включає певні дії та операції, що здійснюються у певній послідовності, циклами й етапами, які забезпечують кінцевий результат аналітичної діяльності у межах правових норм;
- техніко-юридичний компонент як сукупність юридичних засобів, прийомів, способів і методів оцінки об'єкта дослідження, даних про стан, динаміку та перспективи розвитку, підготовки й оформлення пропозицій щодо підвищення ефективності правового регулювання у відповідній сфері [22, с. 8]. На нашу думку, методи математичного моделювання правового прогнозування у сфері інформаційної безпеки доцільно розглядати з позиції теореми математика Б. Рімана та ріманового простору (рімановий простір — це простір, в яких відстань між двома точками різноманіття визначається безвідносно до простору, в якому воно розташоване. Це внутрішнє визначення відстані і задає метрику на різноманітті) [23, с. 528, 531].

Зазначений підхід щодо використання методології Ріманової геометрії як методології математичного моделювання в системі об'єктів, з приводу яких виникають правовідносини під час використання інформаційно-комунікаційних технологій у тому числі щодо інформаційної безпеки, є: програмно-технічні комплекси, інформаційні системи, інфор-

маційно-телекомунікаційні технології як засіб формування інформаційної інфраструктури, засоби зв'язку і телекомунікацій; інформаційні послуги; доменні імена; інформаційні ресурси і ін.

Відсутність критичних зауважень щодо методології математичного методу правового прогнозування, на нашу думку, дає можливість наблизити наші міркування до взаємозв'язку математичних методів Б. Рімана з дослідженнями Є. Додіна, О. Остапенка, В. Колпакова, а це у свою чергу дає можливість зробити деякі висновки.

По-перше, із всього різноманіття об'єктів правових відносин в сфері інформаційної безпеки основним об'єктом є інформація (філософський погляд). По-друге, інформація з позиції використання у діяльності суб'єктів інформаційних відносин існує у зв'язку з інформаційним об'єктом (фізичне розуміння віртуального простору). По-третє, інформаційний об'єкт реалізується через технічні засоби, які охоплюють спеціалізовані пристрої (технічний підхід). По-четверте, простір Б. Рімана в різних координатах має різне визначення математичної форми, однак її величина при перетворенні координат має залишитися незмінною. У разі дискретного різноманіття принцип метричних відносин міститься вже в самому понятті різноманіття, тоді як у разі безперервного різноманіття його слід шукати десь в іншому місці. Звідси випливає, що або щось реальне, що створює ідею простору, утворює дискретне різноманіття, або потрібно намагатися пояснити виникнення метричних відносин у разі безперервного різноманіття чимось вищим — силами зв'язку, що діють на це реально. Це може лягти в основу моделювання (аспект програмування) [23, с. 529; 667]. По-п'яте, спеціалізовані пристрої відбивають інформаційний об'єкт в інформаційному просторі (віртуальному просторі) через спеціалізовану інформаційну структуру — сайт (Інтернет-сайт, веб-сайт, інші інформаційні технології і системи — системи побудовані за архітектурою відкритих систем, технології мультимедіа, геоінформаційні технології, інтелектуальні інформаційні технології, хмарні технології і інші [21, с. 496]), який за своєю юридичною природою є об'єктом комплексного регулювання інформаційного і адміністративного права (юридичне бачення). По-шосте, за визначенням Е. Шмідта і Дж. Коена мережа Інтернет з часом матиме національні характеристики, зумовлені впливом держави

на територіально розміщену інфраструктуру та нормативним регулюванням. Зазвичай уряд встановлює фільтри на мережі шлюзів через які Інтернет потрапляє в країну, і на DNS-сервери (domain name system — система доменних імен (мережевий аспект правового програмування) [10, с. 91–92].

Щодо останнього аспекту то питання захисту доменних імен та інформаційних ресурсів, що розташовуються під відповідними доменними іменами, поки що не стало актуальним для України, однак зауважимо, що держави ЄС обрали метою захист національних інформаційних ресурсів, що дозволяє досягти зменшення кількості загроз національній безпеці, залучити громадян до всіх благ інформаційного суспільства. У філософському аспекті запропоновані підходи співпадають з позицією провідних науковців О. Дзьобаня, З. Баумана і Л. Донскіса [24; 25].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи, доцільно відзначити, що ми не ставимо за мету опис моделі прогнозування удосконалення інформаційного законодавства щодо захисту інформації і інформаційної інфраструктури з позиції математики, а тільки акцентуємо увагу на теоретичних засадах методології, оскільки основний обсяг завдань з реалізації прийнятих законів покладено на державні органи. З погляду на математичну модель правового прогнозування у поєднанні з методологією порівняльного правознавства щодо інформаційного законодавства країн ЄС, розвиток національного інформаційного законодавства у сфері інформаційної безпеки буде відбуватися за рахунок збільшення частки відомчих і корпоративних нормативно-правових актів, які будуть доповнювати базові інформаційні закони та за рахунок внесення змін у чинні нормативно-правові акти інформаційно-комунікаційної складової, яка регулює інформаційні відносини у певній галузі суспільних відносин. Світова практика свідчить, що ефективне регулювання відносин в інформаційній сфері забезпечує потужне стимулювання творчого процесу у всіх сферах життєдіяльності людини. У цьому зв'язку подальші наукові розробки у сфері нормативних засобів забезпечення інформаційної безпеки є необхідними та перспективними на підставі розробки методів і програмних засобів, що реалізують зовнішні зв'язки між об'єктами багатовимірної моделі даних для зменшення складності алгоритму їх використання.

Література

1. Писаренко Т. В., Кваша Т. К. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>

3. Баранов О. А. Напрями перспективних досліджень у галузі інформаційного права // Інформація і право. 2016. № 2 (17). С. 15–31.
4. Законопроекти опрацьовані Комітетом протягом роботи третьої сесії Верховної Ради України IX скликання. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://komit.rada.gov.ua/news/zp_na_roz/73474.html
5. Про хмарні послуги: Проект Закону України від 20.12.2019 р. № 2655. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-vr#Text>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1666-19#Text>
8. Чорнолуцький Р. Органи виконавчої влади України як суб'єкти нормопроектної діяльності: концептуальні підходи до визначення // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 1. С. 61–72.
9. Брижко В. М. Особливості ознак та матеріальна специфічність у сфері інформаційного права // Інформація і право. 2015. № 1. С. 15–26.
10. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ; пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Дітопис, 2015. 304 с.
11. Кайку М. Фізика майбутнього; пер. з англ. А. Кам'янець. Львів, Літопис, 2013. 432 с.
12. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>
13. Андріюк В. В. Теоретико-методологічні основи юридичного прогнозування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 207 с.
14. Гатилова А. С. К вопросу о технологии правового прогнозирования // Вестник ОГУ. 2012. № 3 (139). С. 31–36. URL: http://vestnik.osu.ru/2012_3/6.pdf
15. Разумов В. И., Сизиков В. П. Основы теории динамических информационных систем. Омск: Изд-во ОмГУ, 2005. 214 с.
16. Граб М. І. Математична культура юриста: філософсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 23 с. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34560/1/avt_Grab.pdf
17. Агамиров К. В. Проблемы юридического прогнозирования: методология, теория, практика: монографія. Москва: Юркомпани, 2015. 408 с.
18. Ольков О. Г. Аналитическая юриспруденция. (методология юриспруденции). Москва: Юрлитинформ, 2013. 592 с.
19. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
20. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку: монографія. Львів: Львівський інститут внутрішніх справ, 1995. 312 с.
21. Павлиш В. А., Глиненко О. К. Основы інформаційних технологій і систем: навч. посіб. Львів: Вид. Львівської політехніки, 2013. 500 с.
22. Ортинський В. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 782. С. 5–9.
23. Математический энциклопедический словарь / Гл. ред. Ю. В. Прохоров. Москва: Советская энциклопедия, 1988. 847 с.
24. Дзьобань О. П. Філософія інформаційних комунікацій. Харків: Майдан, 2012. 224 с.
25. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності / Пер. з англ. О. Буценка. Київ: Дух і літера, 2014. 280 с.

УДК 343.98

Мезенцев Максим Олександрович

судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень

відділу криміналістичних видів досліджень

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

Міністерства внутрішніх справ України

Мезенцев Максим Александрович

судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований

отдела криминалистических видов исследований

Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр

Министерства внутренних дел Украины

Mezentsev Maksym

Forensic Expert

Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the

Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Демченко Валентин Васильович

судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень

відділу криміналістичних видів досліджень

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

Міністерства внутрішніх справ України

Демченко Валентин Васильевич

судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований

отдела криминалистических видов исследований

Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр

Министерства внутренних дел Украины

Demchenko Valentin

Forensic Expert

Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the

Ministry of Internal Affairs of Ukraine

ДАКТИЛОСКОПИЯ. ФАЛЬСИФИКАЦИЯ СЛЕДОВ ПАЛЬЦЕВ РУК ЛЮДИНЫ

ДАКТИЛОСКОПИЯ. ФАЛЬСИФИКАЦИЯ СЛЕДОВ ПАЛЬЦЕВ РУК ЧЕЛОВЕКА

DAKTYLOSCOPY. FALSIFICATION OF F TRACES OF HUMAN FINGERS

Анотація. В статті розглянуті основні питання відтворення штучних папілярних узорів пальців рук конкретної особи та небезпеку фальсифікації при проведенні кримінального провадження та судочинства.

Ключові слова: сліди, фальсифікація папілярних візерунків, потожирова речовина, дактилоскопічне дослідження.

Аннотация. В статье рассмотрены основные вопросы воспроизведения искусственных папиллярных узоров пальцев рук конкретного лица и опасность фальсификации при проведении уголовного производства и судопроизводства в частности.

Ключевые слова: следы, фальсификация папиллярных узоров, потожировое вещество, дактилоскопическое исследование.

Summary. The article considers the main issues of reproduction of artificial papillary patterns of the hands of a particular person and the danger of falsification in criminal failure and proceedings.

Key words: traces, falsification of papillary patterns, sweat substance, dactyloscopic examination.

Світ, що нас оточує, є матеріальним, і в самій матерії закладена властивість відображення, яку мають усі її форми. Унаслідок прояву всезагального принципу взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ об'єктивного світу найрізноманітніші об'єкти в процесі руху та взаємодії діють і реагують на дії, що зумовлює взаємовідображення цих об'єктів [2, с. 228]. Саме тому процес виникнення слідів має об'єктивний, стійкий характер і є закономірністю. Це ж стосується і слідів злочину, утворення яких є закономірним наслідком взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ об'єктивного світу та їхньої загальної властивості — властивості відображення. Виходячи з наведеного, поширена думка про те, що злочинець іноді не залишає слідів, не відповідає дійсності, оскільки кожен злочин скоюється в умовах реальної дійсності і певним чином відображається в ній. Необхідно лише зуміти виявити ці сліди, «прочитати» їх, використати інформацію, яка в них міститься.

Сьогодні поняття «сліди» вживається в криміналістиці в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні під слідами розуміють різні матеріальні наслідки, що виникли у зв'язку з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочину. Слідами в цьому значенні будуть: зміни обстановки, що виникли в результаті злочинної дії (поява нових предметів, зникнення тих, що були раніше, зміна місце розташування різних об'єктів); зміна вигляду, стану конкретних об'єктів у результаті зовнішніх дій (зламані двері, зіпсована плomba); залишки яких-небудь предметів або речовин (плями речовини, сліди крові, частинки пилу). До слідів у вузькому розумінні належать сліди-відображення, тобто такі залишкові явища, які є матеріально фіксованими відображеннями на одному об'єкті зовнішньої будови іншого об'єкта (наприклад, сліди рук, взуття).

Широке використання співробітниками правоохоронних органів слідів рук людини, як точного і надійного методу ідентифікації особистості, обумовлює інтерес у осіб, що займаються протиправною діяльністю, в частині їх зміни, підміни і фальсифікації. Сучасні технології дозволяють створювати моделі, на яких з високим ступенем точності відтворюються штучні папілярні візерунки пальців рук конкретної людини. Беручи до уваги вище викладене, вважаємо, що суспільна небезпека фальсифікації слідів пальців рук полягає в перешкодженні встановленню істини у справі на основі всебічного, повного і об'єктивного дослідження, введення в оману органів досудового розслідування і суду щодо дійсних обставин справи, що входять до предме-

ту доказування, що може привести до винесення несправедливих вироків, коли злочинець не буде притягнутий до кримінальної відповідальності

Небезпека фальсифікації відбитків папілярних візерунків пальців рук полягає, перш за все, в можливості обходу біометричної системи ідентифікації особистості з метою отримання секретної та іншої інформації, доступу до особистих даних громадян і комерційних «таємниць» компаній, проникнення на охоронювані об'єкти і т.д. У тому числі не виключено і використання підроблених відбитків папілярних візерунків рук з метою перешкодження встановленню істини в кримінальному провадженні, введення в оману органів досудового розслідування і суду щодо реальних обставин події, що може привести до наступних негативних (іноді незворотних) наслідків:

- винесення несправедливих вироків;
- заподіяння потерпілому (іншим особам) значної шкоди;
- засудження невинної особи.

Встановлення підроблених відбитків пальців рук або визначення фальсифікації відбитків (слідів) папілярного візерунка відноситься до одного з напрямків дослідження, що відноситься як до діагностики обставин відображення папілярних візерунків, так і діагностичної дактилоскопії.

В. В. Волошенко виділяє наступні способи фальсифікації слідів рук:

- створення помилкових слідів та інших речових доказів (технологічні процеси виготовлення);
- повна або часткова підробка об'єкта (зміна візерунка папілярних ліній повністю або якоїсь його частини);
- підміна або дублювання об'єктів (залишення на місці злочину слідів особи, непричетної до його скоєння, виготовлення сліду з відбитка на дактилокарті і ін.);
- часткове знищення об'єкта, його переробка з метою зміни його зовнішнього вигляду, фальсифікації призначення і т.п. (знищення будь-якої частини візерунка з метою подальшого визнання непридатності його для ідентифікації та ін.);
- завідомо неправдивий висновок експерта — навмисно невірний, що не відповідає дійсності висновок за результатами дослідження слідів рук, що відносяться до предмету дактилоскопічної експертизи [1, с. 149].

Потожирові сліди руки людини мають природне походження і являють собою системний об'єкт, що містить у своїй структурі, якнайменш, три ідентифікаційних поля: морфологію сліду, склад речовини і склад мікрофлори. Тоді як фальсифікований відбиток папілярного візерунка руки завжди штучного

походження, що передбачає відсутність в відбитку папілярного візерунка потових залоз, амінокислот і інших компонентів, що входять в хімічний склад потожирової речовини.

На думку А. С. Хижняк до основних способів (технологій), що застосовуються для виготовлення моделей папілярних візерунків пальців рук, відносяться: використання пластичних мас; метод фотолітографії; фотополімерний спосіб; лазерне гравіювання на гумі; флеш-технологія; вулканізація гуми з матриць, отриманих на основі використання твердих фотополімерних композицій [3, с. 221]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним, оскільки швидкий розвиток науки і техніки, в тому числі і комп'ютерної, може зумовити появу нових способів їх виготовлення. Застосування зазначених технологій передбачає використання при дактилоскопічних дослідженнях знань в галузі технічного дослідження документів, а саме: спеціальні знання в галузі технологічного процесу виготовлення кліше (моделей) і їх ознак.

Встановлення фальсифікації папілярних візерунків пальців рук з використанням спеціально виготовлених моделей, засноване на виявленні двох груп діагностичних ознак:

1. ознаки високого друку (нерівномірний розподіл барвника в відбитках (слідах), залишених моделями, з утворенням барвистого бортика (окантовки) по краях окремих папілярних ліній; нерівномірно збільшена ширина папілярних ліній за рахунок утворення здуття і згустків);

2. ознаки, що обумовлюють спотворене відображення окремих ознак папілярного візерунка і мікроознак папілярних ліній (наявність з'єднувальних вусиків між папілярними лініями, наявність необґрунтованих розривів в місцях стоншення папілярних ліній, наявність незабарвлених ділянок на папілярних лініях, відсутність відбитків пір в папілярних лініях) [4, с. 73].

Внаслідок цього особливу важливість представляє вирішення діагностичного завдання з розпізнавання відбитків (слідов) пальців рук людини і відбитків (слідов) штучних папілярних візерунків, яка передбачає розробку нових криміналістичних підходів експертного дослідження слідів рук, які передбачають вирішення наступних задач: визначення механізму слідоутворення, а саме: чи є представлений слід руки слідом або його імітацією; встановлення способу нанесення штучних папілярних візерунків рук; визначення способу виготовлення моделей фальсифікованих слідів рук.

При проведенні дактилоскопічного дослідження на факт підробки відбитків пальців рук люди-

ни можуть вказувати такі ознаки: 1) нерівномірне збільшення ширини папілярних ліній за рахунок утворення здуття і згустків; 2) викривлення відображення окремих елементів будови папілярного узору; 3) нехарактерні для відбитка мікроознаки папілярних ліній; 4) наявність або відсутність з'єднувальних вусиків між папілярними лініями; 5) необґрунтовані розриви в місцях потоншення папілярних ліній; 6) відсутність відбитків пор в папілярних лініях. У разі фальсифікації слідів рук встановлення місця його здійснення відіграє вагоме значення, оскільки саме на цьому місці може бути отримано значний обсяг інформації щодо способів фальсифікації та осіб, які її вчинили. Насамперед недосконалість нормативної бази зумовлює ситуацію, що ризик фальсифікації відбитків не враховується під час дактилоскопічного дослідження, не розвивається та не удосконалюється у тій мірі, як цього потребує сучасна криміналістика.

Якщо раніше однією із діагностичних ознак фальсифікації слідів рук людини була відсутність потожирової речовини в досліджуваному відображенні, то в даний час вона може бути навмисно нанесена на поверхню виготовленої еластичною копії (моделі) сліду. В цьому випадку для встановлення способу фальсифікованого сліду варто відзначити важливість реалізації в цих цілях можливостей комплексних (інтегральних) досліджень за участю фахівців не тільки в галузі дактилоскопії, але і в галузі запахових слідів біологічного походження, потожирової речовини сліду, хімічного складу дактилоскопічного порошку, застосованих комп'ютерних технологій і т.д.

Таким чином, сучасній науці притаманний системний підхід до вивчення складних явищ, до яких, поза сумнівом, відноситься і злочин. У визначенні об'єкта і предмета трасології центральним поняттям є категорія «слід», яка повинна бути загальною і розповсюджуватися на всі прояви навколишнього середовища, обумовлені подією злочину. Дактилоскопія є важливим розділом в криміналістиці, за допомогою якого можливо отримати інформацію для подальшого винайдення злочинця. Слід зазначити, що сучасні технологічні та технічні можливості надають злочинцям нові шляхи для здійснення якісної фальсифікації відбитків. У зв'язку з вищевикладеним особливу актуальність при дослідженні слідів пальців рук, щодо яких є сумнів в їх справжності, набуває комплексний підхід з необхідним залученням судових експертів не тільки в галузі дактилоскопії, але і технічної експертизи документів, біології (одорології і генотипоскопії), а також хімії.

Література

1. Волошенко В. В. Способи зміни та підміни відбитків пальців // Вісник академії адвокатури України. 2014. Т. 11. № 1(29). С. 148–151.
2. Талецкий Н. С. Фальсификация отпечатков папиллярных узоров пальцев рук как основной способ преодоления идентификационных биометрических систем защиты // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2015. № 5. С. 228–234.
3. Хижняк А. С. Інноваційне впровадження нових діагностичних завдань в комплексній експертизі в дактилоскопічному дослідженні сфальсифікованих відбитків пальців рук // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття: матеріали ІІІ всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 2020. С. 220–223.
4. Чепіга Д., Климюк І. Місце дактилоскопічного дослідження в криміналістиці та проблемні аспекти виявлення сфальсифікованих відбитків рук // Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. С. 71–74.

УДК 342.1

Терзиев Венелин Кръстев

доктор военных наук, доктор экономических наук,

доктор социальных наук, профессор,

Военная академия имени. Георгия Раковского (София, Болгария)

Руссенский университет имени Ангела Кънчева (Руссе, Болгария)

Университетская Больница имени Канев (Руссе, Болгария)

Terziev Venelin Krastev

D. Sc. (National Security), D. Sc. (Economics), D. Sc. (Social Activities),

PhD, Professor

Georgi Rakovski Military Academy (Sofia, Bulgaria)

University of Rousse (Rousse, Bulgaria)

Kaneff University Hospital (Rousse, Bulgaria)

Георгиев Марин Петров

кандидат экономических наук

Университетская Больница им. Канев (Руссе, Болгария)

Georgiev Marin Petrov

PhD

Kaneff University Hospital (Rousse, Bulgaria)

Банков Стефан Маринов

кандидат экономических наук

Министерство Внутренних Дел (София, Болгария)

Bankov Stefan Marinov

PhD

Ministry of Interior (Sofia, Bulgaria)

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-14-6265

**ЕДИНЫЙ КАТАЛОГ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
В БОЛГАРСКОЙ ПРОКУРАТУРЕ**

**UNIFIED CATALOG OF CORRUPTION CRIMES
OF THE BULGARIAN PROSECUTOR'S OFFICE**

Аннотация. Основные функции и полномочия прокуратуры Болгарии регулируются Конституцией Республики Болгарии (КРБ), Законом о судебной системе (ЗСС), Уголовно-процессуальным кодексом (УПК), а также другими законами, налагающими на прокуроров обязанности в области правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: Единый каталог, Прокуратура Болгарии, Коррупционные преступления, Определения коррупции.

Summary. The main functions and powers of the Bulgarian Prosecutor's Office are regulated in the Constitution of the Republic of Bulgaria (CRB), the Judicial Systems Act (JSA), the Criminal Procedure Code (CPC), as well as other laws imposing obligations on prosecutors in the field of law enforcement.

Key words: Unified catalog, Bulgarian Prosecutor's Office, Corruption crimes, Definitions of corruption.

Противодействие коррупционным преступлениям всегда было одним из основных приоритетов в деятельности Прокуратуры Республики Болга-

рии. Поскольку понятие коррупции охватывает не только акты активного или пассивного подкупа и злоупотребления влиянием, инкриминируемые

разделом IV главы VIII Особой части Уголовного кодекса, то еще в 2014 году приказом Генерального прокурора был создан Единый каталог коррупционных преступлений, в который включены и другие правонарушения, при которых должностное лицо злоупотребляет, вероятно, за оплату, своим служебным положением для своей выгоды или в интересах третьих лиц [1].

В связи с этим за последние 2 года было возбуждено и ведется расследование по ряду уголовных дел в отношении некоторых самых богатых болгар, располагающих исключительными финансовыми и экономическими ресурсами, с помощью которых они могут активно участвовать в коррупционных действиях. Подобные действия беспрецедентны по масштабу за последние 30 лет, и Прокуратура продолжает свою деятельность в этом направлении с высокой интенсивностью [2–5].

Единый каталог коррупционных преступлений

В соответствии с существующими определениями коррупции в международных актах и вытекающими из них обязательствами для нашей страны структура каталога подразделяется на три группы: Гражданская конвенция против коррупции; Уголовная конвенция против коррупции и Конвенция ООН против коррупции. Благодаря этому каталогу охват коррупционных преступлений (Таблица 1) существенно изменился.

В первую группу входят фактические коррупционные преступления, соответствующие определению, содержащемуся в Гражданской конвенции против коррупции, и подлежащие оговоркам обязательства по инкриминированию в соответствии с Уголовной конвенцией против коррупции.

Вторая группа включает составы, связанные с более широким понятием коррупции, которые относятся к незаконным действиям должностных лиц с вероятным мотивом коррупционного воздей-

ствия со стороны внешних факторов и иностранных интересов.

Третья группа включает составы, инкриминирующие поведение должностных лиц и других лиц, не обязательно под воздействием внешних факторов или иностранных интересов, но представляющее собой, по сути, злоупотребление служебным положением.

За последние несколько лет Республика Болгария добилась значительного прогресса в борьбе с преступностью и обеспечении верховенства закона. В результате отличного взаимодействия между судебной властью в лице Прокуратуры Республики Болгарии, с одной стороны, и исполнительной властью в лице органов Министерства внутренних дел, Государственного агентства «Национальная безопасность», Комиссии по борьбе с коррупцией и конфискации незаконно приобретенного имущества и прочих учреждений был предпринят ряд действий по уголовному преследованию в отношении многих высокопоставленных государственных чиновников за совершенные ими коррупционные правонарушения [6–7].

В результате этих действий все более отчетливо утверждается в обществе чувство справедливости и равенства перед законом всех его членов, независимо от их имущественного статуса или общественного положения. Это, естественно, привело к высокому общественному одобрению действий правоохранительных органов за последние 2 года.

Заключение. Действия прокуратуры Республики Болгарии были положительно оценены не только болгарским обществом, но и предыдущим составом Европейской комиссии в связи с созданным механизмом сотрудничества и проверки в области правосудия и внутренних дел (МСП). Так например, в последнем отчете о мониторинге прогресса Болгарии было констатировано выполнение всех критериев, а Комиссия выразила мнение, что прогресс, достигнутый

Таблица 1

Обобщенные данные о делах, возбужденных за коррупционные преступления

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Наблюдаемые ДП	2754	2976	2830	2825	2864	2759
Новые возбужденные ДП	989	1039	1028	1046	932	935
Решенные ДП	1461	1573	1442	1373	1379	1280
Приостановленные ДП	225	214	232	179	194	161
Прекращенные ДП	716	778	628	624	622	602
Прокурорские акты, внесенные в суд	444	485	491	478	433	410
Отданные под суд лица	536	613	614	582	508	486
Возвращенные судом дела прокуратуры	82	95	58	73	76	61
Осужденные лица с вступившим в силу приговором	273	312	371	364	375	343
Оправданные лица с вступившим в силу судебным решением	50	79	52	78	57	38

ДП (досудебные производства)

Республикой Болгария в области МСП, является достаточным для выполнения обязательств страны, принятых на момент ее вступления в ЕС. Это мнение никоим образом не снижает ожиданий, связанных с достижением результатов в борьбе с коррупцией

и организованной преступностью в нашей стране, поэтому усилия правоохранительных органов в последние годы не останутся инцидентным явлением, а станут устойчивой тенденцией к утверждению верховенства закона в Республике Болгарии [8–10].

Литература

1. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const> (2020).
2. Терзиев В., Ничев Н., Банков С. Типични модели на разследванена корупцията сред полицейски служители // Сборник доклади: Годишна университетска научна конференция, 20–21 октомври 2016 г., НБУ «Васил Левски» — Велико Търново., Научно направление «Социални, стопански и правни науки», 7, 2016. ISSN 1314-1937. С. 119–128.
3. Терзиев В., Ничев Н., Банков С. Наказателно правни аспекти на корупцията и установени практики в България // Сборник доклади: Годишна университетска научна конференция, 20–21 октомври 2016 г., НБУ «Васил Левски» — Велико Търново., Научно направление «Социални, стопански и правни науки», 7, 2016. ISSN 1314-1937. С. 129–146.
4. Терзиев В., Ничев Н., Банков С. Приложение на ефективна методика на разследване на корупцията сред полицейските служители в България // Годишник на НБУ «Васил Левски», НБУ «Васил Левски» — Велико Търново, Издателски комплекс на НБУ «Васил Левски», 2015. ISSN 1312-6148. С. 144–185.
5. Терзиев В., Ничев Н., Банков С. Разработване на методика на разследване на корупцията сред полицейските служители в България // XI Международной научной конференции «Инновации в технологиях и образовании», 18–19 Марта 2016 г., Сборник статей: часть 3, Белово- Велико-тырново, 2016, Кузбасский государственный технический университет имени Т. Ф. Горбачева Великотырновский университет им. Святых. Кирилла и Мефодия Филиал КузГТУ в г. Белово Высшая школа агробизнеса и развития регионов, Пловдив, 2016. С. 413–422. ISBN 978-5-906888-03-7.
6. Terziev V., Bankov S., Georgiev M. The Stability and growth pact: pursuing sound public finances and coordinating fiscal policies in the EU member states // Journal of Innovations and Sustainability, Plovdiv, Bulgaria, 4, 2018, 3. PP. 53–68. ISSN 2367-8127 (CD-ROM), ISSN 2367-8151 (on-line).
7. Terziev V., Bankov S., Georgiev M. The Change in the approach of the court of justice of the European Union in the context of market freedoms and internal situations // Journal of Innovations and Sustainability, Plovdiv, Bulgaria, 4, 2018, 3. PP. 85–112. ISSN 2367-8127 (CD-ROM), ISSN 2367-8151 (on-line).
8. Терзиев В., Георгиев М., Банков С. Меры и инициативы болгарской прокуратуры по осуществлению хороших практик // Международный научный журнал «Интернаука», Киев, Украина. 2020. № 12 (92). С. 69–72. ISSN 2520-2057.
9. Terziev V., Georgiev M., Bankov S. Interaction of the Prosecutor's office with the competent state authorities for counteraction of corruption // International scientific journal «Internauka», Kiev, Ukraine. 2020. № 12 (92). PP. 54–57. ISSN 2520-2057.
10. Terziev V., Georgiev M., Bankov S. Increasing the risk of corruption activities during a COVID-19 pandemic // International scientific journal «Internauka». Kiev, Ukraine, 2020. № 12 (92). PP. 58–59. ISSN 2520-2057.

УДК 343.982.342

Чернонос Дмитро Валерійович

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Чернонос Дмитрий Валерьевич

*главный судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Chernonos Dmytro

*Chief Forensic Expert
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

Барков Сергій Євгенович

*старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Барков Сергей Евгеньевич

*главный судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Barkov Sergiy

*Senior Forensic Expert
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЇ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДАКТИЛОСКОПИИ В ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

USE OF FINGERPRINTING IN CIVIL LAW RELATION

Анотація. В статті розглянуті можливості використання методів дактилоскопії при укладанні угоди та складанні договору на паперовому носії. Аналізуються особливості папілярних узорів, які можуть виступати додатковим засобом ідентифікації особи, яка підписала документ в сфері цивільних правовідносин.

Ключові слова: Цивільний кодекс України, цивільно-правові відносини, укладання угод, підпис особи, папілярні узири, ідентифікація особи.

Аннотация. В статье рассмотрены возможности использования методов дактилоскопии составлении договоров на бумажном носителе. Анализируются особенности папиллярных узоров, которые могут выступать дополнительным средством идентификации личности, которое подписало документ в сфере гражданских правоотношений.

Ключевые слова: Гражданский кодекс Украины, гражданско-правовые отношения, заключение сделки, подпись лица, папиллярные узоры, идентификация личности.

Summary. The article examines the possibility of using fingerprinting methods in deals and drafting written contracts. The author analyzes the features of papillary patterns, which provide their ability to act as an additional way of identification of the person signing the document in the sphere of civil turnover.

Key words: Civil code of Ukraine, civil legal, stacking please, individual signature, papillary patterns, individual identification.

Постановка проблеми. В умовах негативних чинників розвитку сучасного суспільства, частішають випадки шахрайських проявів однієї із сторін при укладанні угод в сфері цивільних правовідносин. При дослідженні підписів суб'єктів укладання угоди в документі судовий експерт при проведенні певного дослідження не завжди може надати категорично-позитивний висновок, що в подальшому унеможлиблює своєчасний та однозначний розгляд справи в суді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про можливість використання дактилоскопії в криміналістичному сенсі (при проведенні кримінальних проваджень і т. ін.) наукова література перед проблемами сьогодення ставить досить чіткі завдання та способи їх реалізації згідно з законодавчими актами та нормативними документами. Проблеми використання дактилоскопії в сфері цивільно-правових відносин на даний час піднімалися вкрай рідко, це пов'язано насамперед як і з вузькопрофільністю тематики так і з відсутністю ініціатив на законодавчому рівні. Проблему використання дактилоскопії в цивільному судочинстві піднімав у 2016 році викладач кафедри криміналістики Уральського державного юридичного університету Кабанов А. В. на сторінках журналу «Российское право: образование, практика, наука». Він зазначав, що наявність в договорі відбитків пальців сторін буде служитиме додатковим засобом захисту документа від підробки.

Метою даної статті є розгляд можливостей використання дактилоскопії в цивільно-правових відносинах стосовно до законодавства України та можливість сучасних експертних методик, щодо вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні підприємницької діяльності, а також іншої діяльності, яка направлена на встановлення, зміну чи припинення майнових та інших цивільних прав та обов'язків, між суб'єктами цієї діяльності можуть укладатися договори. Як правило договори (як одна із форм правочину) можуть укладатися згідно ст. 205 Цивільного кодексу України, як усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. Найбільш поширений варіант вчинення правочину в письмовій формі. Також законом встановлені види правочинів, які належить вчиняти лише у письмовій формі згідно ст. 208 Цивільного кодексу України:

- 1) правочини між юридичними особами;
- 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, передбачених частиною першою статті 206 цього Кодексу;

- 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, передбачених частиною першою статті 206 цього Кодексу;

- 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Згідно п. 2 ст. 207 Цивільного кодексу України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Угоди, які укладаються за усіма правилами, з дотриманням усіх необхідних вимог закону, в окремих випадках оскаржуються сторонами, або зацікавленими особами в судовому порядку. Носіями доказової інформації в документі, разом із іншими реквізитами, є рукописні тексти та підписи. Підставами для оскарження угоди можуть стати заяви суб'єктів цивільно-правових відносин про те, що:

- в документі, підтверджуючому угоду, було замінено аркуш, або декілька аркушів, на яких вказані умови угоди;
- підпис однієї зі сторін в документі, який підтверджує угоду, підроблений, або виконаний іншою особою
- підпис власника в документі на розпорядження власністю підроблений, або виконаний іншою особою та ін.

Законодавець розширив межі варіативності підписів, згідно п. 3 ст. 207 Цивільного кодексу України використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів.

Для встановлення факту підписання угоди власноручно суб'єктом, який її здійснив, за клопотанням сторін, як правило призначається судова почеркознавча експертиза.

Почеркознавча експертиза — одна з найскладніших криміналістичних експертиз. Індивідуальність писемних навичок є проявом в своєрідності та неповторності комплексу його особливостей у різних осіб. Стійкість означає збереження цієї індивідуальності як в межах однієї, або декількох рукописів, виконаних неодноразово, так і при письмі в різних, в тому числі незвичайних умовах [1, с. 3]. Підпис є матеріалом, у якому відображаються ознаки почерку, що

виробилися у конкретної особи для виконання підпису, тому про ідентифікаційні ознаки підпису можна говорити лише умовно [2, с. 3]. Підпис як посвідчувальний знак частіше, аніж текст, може бути підроблений технічним способом. Тому до вивчення ознак підпису необхідно провести його технічне дослідження. Це викликано тим, що скопійований підпис майже повністю співпадає з певним зразком [3, с. 4]. Особливою складністю для дослідження перед експертом постають підписи, які мають безбуквену (штрихову), або змішану (буквена та штрихова) транскрипції. В деяких випадках це унеможливорює визначення точок початку, закінчення і напрямку рухів при виконанні підпису, що слугує підставою для визначення підпису непридатним для порівняльного дослідження.

Крім того при дослідженні підписів експерт іноді стикається з наступними проблемами:

- відсутність вільних зразків почерку та підпису;
- наявність у конкретної особи двох та більше відмінних зразків підпису;
- свідоме спотворення свого підпису особою при виконанні вільних зразків;
- великий розрив в часі між виконанням досліджуемого підпису та вільних зразків підпису та почерку;

Хоча почеркознавча експертиза і передбачає вирішення наступних питань:

- Встановлення автентичності незміненого підпису.
- Встановлення автентичності навмисно зміненого підпису (автопідлог).
- Встановлення автентичності підписів, виконаних від імені осіб похилого і старечого віку.
- Встановлення автентичності підпису, виконаного із розривом у часі.
- Встановлення автентичності підпису при дослідженні схожих підписів.
- Встановлення виконавця не автентичного підпису, виконаного без наслідування.
- Встановлення виконавця підпису, виконаного з наслідуванням.
- Встановлення виконавця не автентичного підпису, виконаного за допомогою технічних прийомів [4, с. 9–12].

Дійсно, можливості почеркознавчого дослідження не безмежні, але це не є підставою для того, що криміналістичні методи неможливо використовувати для ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин, які укладають угоди, або розпоряджаються власним майном.

Ще в 1858 році Вільям Хершель перебуваючи в Хуглі, столиці однойменного району Індії, вимагав від індійця Редьяра Конаі, який поставляв йому матеріал для будівництва дороги, засвідчити контракт відбитком свого пальця. П'ятнадцять років той самий Хершель виплачував, індійським солдатам, які з кожним роком збільшувалися, платню. Це було проблемою, тому що для європейця вони всі були на одне обличчя. Часто-густо, получив платню,

індійські солдати знов приходили, стверджуючи, що платню вони ще не отримали. В зв'язку з тим, що Хершель не міг розрізнити солдат один від одного, він зобов'язав їх ставити відтиски двох пальців, як на списку з іменами, так і на квитанції. Шахрайству було положено край [5, с. 25–26].

Читак, папілярні узорі дозволяють ідентифікувати певну особу. Під ідентифікацією особи в дактилоскопії розуміють ототожнення певної особи за папілярними узорами, тобто встановлення факту залишення певного папілярного узору певною особою [6, с. 7].

Сучасна дактилоскопія ґрунтується на трьох властивостях папілярних узорів: їх індивідуальності, незмінності та відновлюваності.

Ці узорі можуть бути дуже схожими, але в них є дрібні особливості будови узорів папілярних ліній, наявність, характер та розміщення яких не повторюється. Завдяки цьому пальцеві узорі кожного пальця однієї людини і різних осіб обов'язково відрізняються. Звідси кожний папілярний узор строго індивідуальний. Незмінність пальцевих узорів була підтверджена в ході тривалих дослідів, які показали, що не тільки структура папілярних узорів нігтьових фаланг пальців рук, але й в цілому морфологія внутрішньої поверхні кисті руки, виникаючи в період ембріонального розвитку людини, не змінюється протягом усього життя, лише збільшуючись в розмірах у залежності від віку людини та умов праці. Механічні, термічні, хімічні, променеві та інші uszkodження шкіри живої людини можуть призвести до різних за характером і ступенем порушень цілісності папілярного узору. При uszkodженнях шкіри, які не торкаються сосочкового шару дерми, папілярний узор відновлюється повністю. У випадку uszkodження сосочкового апарату відновлення йде за рахунок з'єднувальної тканини і призводить до створення на місці uszkodження гладкої рубцевої тканини. Шкірні узорі, як правило, не змінюються під дією більшості захворювань місцевого та загального характеру, однак окремі патологічні процеси можуть викликати їх зміни. До захворювань, які призводять до атрофії папілярних узорів, відносяться: проказа, туберкульозні uszkodження нігтьових фаланг, сифіліс, поліомієліт та ін. Однак, якщо механічні uszkodження не торкалися глибоких шарів дерми, то папілярні узорі відновлюються вже на 3–6 день. При uszkodженні ж дерми створюються рубці, особисті ознаки яких також є індивідуальними та стійкими з'єднувальної тканини і призводить до створення на місці uszkodження гладкої рубцевої тканини.

Постає питання, як ці властивості можливо використовувати в цивільних правовідносинах?

Перелік цих вимог в статтях Цивільного кодексу України повністю не сформований, отже сторони можуть встановлювати наступні додаткові вимоги к формі угоди: в якості волевиявлення на здійснення визначених дій по угоді будуть розглядатися

в сукупності як підпис так і залишення на документі відбитка пальця руки. Наприклад сторони домовились про те, що підпис на угоді і відбиток пальця руки на угоді виконуються послідовно, без розриву у часі. Угодою може бути встановлено, яким саме пальцем та якою рукою буде залишено відбиток.

Як доречно висловився з цього приводу Кабанов А. В.: «наявність в договорі відбитків пальців сторін буде свідчити про їх волевиявлення і одночасно служитиме додатковим засобом захисту документа від підробки та заміни частини аркушів документу, по аналогії із тим, як відтиск печатки установи посвідчує підпис посадової особи» [7, с. 38].

Для дослідження спірних документів, які складені з урахуванням додаткових домовленостей сторін, суд (або сторони за клопотанням) можуть призначити комплексну судову почеркознавчу та судову дактилоскопічну експертизу, або дві судові експертизи: почеркознавчу та дактилоскопічну, в різних незалежних одна від іншої установах.

Висновки. Таким чином, наявність відбитків пальців рук в договорах може служитиме додатковим засобом документу від підробки та більш доказово та переконливо свідчити про волевиявлення особи за згодою укладання цього документу при розгляді в цивільному судочинстві.

Література

1. Ковальчук З. А., Липовский В. В., Меленевская З. С., Петряев С. Ю., Фридман И. Я., Ципенюк С. А. Образцы экспертных заключений // Судебное почерковедение. К.: РИО МВД Украины. 1995. 163 с.
2. Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г. Методика дослідження підписів. К.: ДНДЕКЦ МВС України. 2009. 22 с.
3. Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г. Методика дослідження підписів. К.: ДНДЕКЦ МВС України. 2009. 22 с.
4. Меленевська З. С., Ковальов Н. Г., Шпакович Н. Г. Почеркознавча експертиза: Програма проведення курсів перепідготовки працівників експертної служби МВС України, які мають право самостійного проведення почеркознавчих експертиз. К.: ДНДЕКЦ МВС України. 2006. 27 с.
5. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. М.: Прогресс, 1975. 258 с.
6. Жолтанська І. І., Кузнецов В. А., Щавелев А. В., Димитрова Ю. В., Кушніренко Н. В. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6. Дактилоскопічні дослідження. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.
7. Кабанов А. В. Возможность использования дактилоскопии в гражданско-правовых отношениях // Российское право: образование, практика, наука. Вопросы криминалистики. 2016. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnost-ispolzovaniya-daktiloskopii-v-grazhdansko-pravovyh-otnosheniyah/viewer>

References

1. Kovalychuk Z. A., Lypovskyj V. V., Melenevskaja Z. S., Petrjaev S. Ju., Frydman Y. Ja., Cypenjuk S. A. Obrazci ekspertnykh zakljuchenij. Sudebnoe pocherkovedenye. K.: RYO MVD Ukrayni, 1995. 163 s.
2. Melenevsjka Z. S., Kovaljov K. M., Shpakovyh N. Gh. Metodyka doslidzhennja pidpysiv. K.: DNDEKC MVS Ukrainy. 2009. 22 s.
3. Melenevsjka Z. S., Kovaljov K. M., Shpakovyh N. Gh. Metodyka doslidzhennja pidpysiv. K.: DNDEKC MVS Ukrainy. 2009. 22 s.
4. Melenevsjka Z. S., Kovaljov N. Gh., Shpakovyh N. Gh. Pocherkoznavcha ekspertyza: Proghrama provedennja kursiv perepidghotovky pracivnykiv ekspertnoji sluzhby MVS Ukrainy, jaki majutj pravo samostijnogho provedennja pocherkoznavchykh ekspertyz. K.: DNDEKC MVS Ukrainy. 2006. 27 s.
5. Torvaljd Ju. Sto let krymynalystyky. M.: Proghress, 1975. 258 s.
6. Zholtansjka I. I., Kuznjecov V. A., Shhaveljev A. V., Dymytrova Ju. V., Kushnirenko N. V. Metodyka daktyloskopichnoji ekspertyzy. Ekspertna specialnistj 4.6. Daktyloskopichni doslidzhennja. K.: DNDEKC MVS Ukrainy, 2014. 119 s.
7. Kabanov A. V. Vozmozhnostj ispolzovanyja daktyloskopii v ghrazhdansko-pravovykh otnoshenijakh // Rossyskoe pravo: obrazovanye, praktyka, nauka. Voprosi krymynalystyky. 2016. #3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnost-ispolzovaniya-daktiloskopii-v-grazhdansko-pravovyh-otnosheniyah/viewer>

УДК 343.982.342

Шарабан Оксана Іванівна

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Шарабан Оксана Ивановна

*главный судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Sharaban Oksana

*Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

Ліхоманова Марина Вячеславівна

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Лихоманова Марина Вячеславовна

*главный судебный эксперт сектора дактилоскопических исследований
отдела криминалистических видов исследований
Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр
Министерства внутренних дел Украины*

Likhomanova Marina

*Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

ВІДБИТКИ ПАЛЬЦІВ РУК – КЛЮЧ ДО ЄВРОПИ

ОТПЕЧАТКИ ПАЛЬЦЕВ РУК – КЛЮЧ К ЕВРОПЫ

FINGERPRINTS ARE THE KEY TO EUROPE

Анотація. В статті розглянуті питання ідентифікації особи за допомогою пальців рук. Притримано особливу увагу слідам пальців рук по справам біженців та статусу мігрантів у країнах Європейського Союзу та в тому числі і в Україні. Особливий контроль та перевірка осіб, щодо запобігання подвійного громадянства та незаконного перетинання кордону. Обґрунтовано ведення контролюючої системи в Україні.

Ключові слова: ідентифікація та підтвердження особи за допомогою відбитків пальців рук, нелегальна міграція.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы идентификации личности с помощью пальцев рук. Уделено особое внимание следам пальцев рук по делам беженцев и статуса мигрантов в странах Европейского Союза и в том числе и в Украине. Особый контроль и проверка лиц, по предотвращению двойного гражданства и незаконного пересечения границы. Обоснованно ведения контролирующей системы в Украине.

Ключевые слова: идентификация и подтверждение личности с помощью отпечатков пальцев рук, нелегальная миграция.

Summary. The article considers the issues of identification of a person with the help of fingers. Particular attention is paid to fingerprints on refugee issues and the status of migrants in the European Union, including Ukraine. Special control and verification of persons to prevent dual citizenship and illegal border crossing. The maintenance of the control system in Ukraine is substantiated.

Key words: identification and confirmation of the person by means of fingerprints, illegal migration.

Постановка проблеми. Сьогодні міграція — невід’ємна частина життя сучасного суспільства, яка, з одного боку, сприяє розвитку міжнародних економічних відносин, а з іншого — зумовлює велику кількість проблем, як державам-донорам, так і державам-реципієнтам. Із середини XX ст. однією з характерних тенденцій розвитку світових міграційних процесів є постійне зростання масштабів нелегальної міграції. В останні часи ця проблема гостро торкнулась Європейського Союзу. При цьому, попри численні заходи, спрямовані на запобігання й протидію нелегальній міграції, було створено систему «Евродак» (Eurodac), основною функцією якої є збирання бази та порівнювання відбитків пальців рук шукачів притулку і деяких категорій нелегальних іммігрантів. Система «Евродак» дозволяє країнам Європейського Союзу ідентифікувати осіб, які клопочуть про надання притулку, і осіб, затриманих під час незаконного перетинання зовнішніх кордонів Співтовариства. Порівнюючи відбитки пальців рук, країни Європейського Союзу можуть визначати, просило чи раніше ця особа або громадянин іноземної держави, які нелегально перебувають на території Європейського Союзу про надання притулку в іншій країні Європейського Союзу, а також чи в’їхала особа, яка подала клопотання про надання притулку, на територію Союзу незаконно.

Суттєві зміни в міграційних процесах, що відбуваються в Україні після набуття нею незалежності й обрання проєвропейського вектору розвитку, яка завдяки своєму геополітичному положенню перебуває в епіцентрі міграційних потоків з мало-розвинених країн євразійського й африканського континентів до Західної Європи, потребують запровадження сучасних науково обґрунтованих підходів до організаційно-правового регулювання протидії нелегальній міграції та введенням на кордоні біометричного контролю — система фіксації біометричних даних людини, зокрема відбитки пальців.

Метою даної статті є безпека нашої країни та країн Європейського союзу, завдяки відбиткам пальців рук.

Виклад основного матеріалу. Відбитки пальців — це спосіб ідентифікації особистості, заснований на унікальності малюнка папілярних узорів пальців людини, так як в них міститься інформація, за допомогою якої можна встановити конкретну людину. Відбитки дозволяють з точністю підтвердити особистість. Ідентифікація за відбитками пальців використовується в різних галузях та сферах. Наприклад 18 квітня 1902 року у Великобританії, в перше були застосовані відбитки пальців рук в для впізнання особистості-злочинця [1].

З давніх-давен людям практично у всіх регіонах світу нерідко доводилося в пошуках безпеки залишати свої домівки та спрямовуватися в інші місця, щоб уникнути переслідування, збройних конфліктів або політичного насильства. Історія людства сповнена

трагічними сторінками, пов’язаних з біженцями, починаючи з 695 р. до н.е. та дотеперішнього часу.

Масові переміщення людей в інші країни викликали громадянські війни, збройні конфлікти, етнічні зіткнення та інше.

Вирішення проблеми біженців починається з далекого 1920 р, коли була заснована Ліга Націй та з кожними наступними роками приймалося все більш рішень щодо створення організацій, установ, конвенцій та інших документів, які спрямовані на вирішення проблемами біженців та на захист прав біженців, наприклад: Адміністрація Об’єднаних Націй за питаннями допомоги та відновлення (УН-РРА), Міжнародна організація по справам біженців (МОБ), Управління Верховного комісара ООН по справам біженців (УВКБ ООН), Конвенція 1951 р., о статусі біженців, Протокол 1967 р., що стосується статусу біженця та інші...

З моменту підписання договору о створенні Європейського Союзу, виникла гостра необхідність у створенні документа який буде регулювати проблеми щодо узгодження своєї політики з надання притулку біженцям. До речі на сьогоднішній день до складу Європейського Союзу входять наступні країни: Хорватія; Нідерланди; Румунія; Франція; Болгарія; Люксембург; Італія; Кіпр; Німеччина; Естонія; Бельгія; Латвія; Великобританія; Іспанія; Австрія; Литва; Ірландія; Польща; Греція; Словенія; Данія; Словаччина; Швеція; Мальта; Фінляндія; Португалія; Угорщина; Чехія.

Так у 1990 році була створена Дублінська Конвенція, що визначає державу, відповідальну за розгляд клопотань про надання притулку, поданих в одній з держав-членів Європейського Союзу [2].

Але враховуюче, що в останні роки попри численні заходи, спрямовані на запобігання й протидію нелегальній міграції, які здійснюють органи державного управління різних країн і наддержавні інститути, її масштаби в минулі роки не тільки не зменшилися, але, навпаки, значно зросли. У даний час нелегальна міграція стала стійким і масштабним явищем, що впливає на соціально-економічні та політичні процеси у багатьох країнах сучасного світу.

Розширення масштабів нелегальної складової міграційних процесів вносить серйозний дисбаланс в забезпечення національної безпеки держав. Усе це визначає зростаючий інтерес до проблем нелегальної міграції з боку держав, міждержавних об’єднань, державних діячів і науковців, стимулює подальше посилення заходів у сфері протидії нелегальній міграції.

Враховуючи те, що на початку третього тисячоліття, є проблема біженців і переміщених осіб, Європейський союз був змушений приступити до створення дактилоскопічної бази даних осіб з числа біженців — «Евродак».

Мета такої бази — створити систему для порівнювання відбитків пальців осіб, які шукають притулку, та деяких категорій нелегальних іммігрантів. Це

буде сприяти застосуванню Регламенту «Дублін II», який забезпечує можливість визначення країни Європейського Союзу, відповідальної за розгляд клопотання про надання притулку.

Система «Євродак» дозволяє країнам Європейського Союзу ідентифікувати осіб, які клопочуть про надання притулку, і осіб, затриманих при незаконному перетині зовнішнього кордону Співтовариства. Порівнюючи відбитки пальців, країни Європейського Союзу можуть визначати, чи просила раніше ця особа або громадянин іноземної держави, нелегально перебуває на території Європейського Союзу, про надання притулку в іншій країні Європейського Союзу, а також чи в'їжджала особа, яка подала клопотання про надання притулку, на територію Союзу незаконно.

Створення єдиної дактилоскопічної бази даних дозволить припинити отримання вида на проживання одночасно в декількох країнах. Відповідно до існуючої до недавнього часу практики, багато біженців в'їжджали в Євросоюз через Італію або Грецію, проте згодом в пошуках кращих умов життя переміщалися в Великобританію чи Німеччину. Тепер же при виявленні відбитків пальців подавача заяви в базі «Євродак» він буде надсилатися в країну, яка першою надала йому притулок.

11 грудня 2000 р. Регламентом Ради ЄС № 2725/2000 було створено систему «Євродак» (Eurodac), основною функцією якої є збирання бази та порівнювання відбитків пальців шукачів притулку і деяких категорій нелегальних іммігрантів [3].

Офіс центральної системи «Євродак» розташований в Люксембурзі. Сюди стікаються в електронному вигляді відбитки пальців всіх прохачів притулку, зареєстрованих на території Європейського Союзу. Дактилоскопіюванню будуть піддаватися всі біженці старше 14 років. Залежно від статусу, база даних буде зберігати їх від 2-х до 10 років.

Система «Євродак» складається з розташованого в Комісії Центрального підрозділу, оснащеного комп'ютеризованою центральною базою даних для порівнювання відбитків пальців, і системи електронної передачі даних між країнами Європейського Союзу і вищезгаданою базою даних.

Стосовно захисту персональних даних, то країни Європейського Союзу, що направляють дані в «Євродак», повинні забезпечити, щоб зняття відбитків пальців і всі операції, що включають використання, передачу, зберігання та видалення самих даних, виконувалися законним шляхом. Комісія повинна стежити за належним застосуванням цього Регламенту в Центральному підрозділі і вживати необхідних заходів для забезпечення його безпеки. Вона також інформує Європейський Парламент та Раду про вжиті нею заходи.

Що до іноземних громадян, які нелегально перебувають в країні Європейського Союзу, система «Євродак» дозволяє звірити їх відбитки пальців

з відбитками пальців в центральній базі даних і визначити, подавала чи раніше ця особа клопотання про надання притулку в іншій країні Європейського Союзу. Після передачі відбитків пальців для цілей порівняння вони в системі «Євродак» не зберігаються.

На даний час дактилоскопічна система — «Євродак», дозволяє країнам Європейського Союзу більш менш контролювати біженців.

Проаналізувавши ситуацію яка склалася в Україні, 1 вересня 2017 року президент України Петро Порошенко підписав указ № 256/2017, яким ввів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 10 липня про впровадження з січня 2018 го біометричного контролю для іноземців, які перетинають український кордон. Метою даного рішення — забезпечення національної безпеки, посилення контролю за в'їздом і виїздом з України іноземців, і осіб без громадянства [5].

1 січня 2018 року на кордоні ввести біометричний контроль — система фіксації біометричних даних людини, включаючи відбитки пальців, — для громадян 70 країни (Алжирська Народна Демократична Республіка, Республіка Ангола, Ісламська Республіка Афганістан, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Бенін, Республіка Ботсвана, Буркіна-Фасо, Республіка Бурунді, Соціалістична Республіка В'єтнам, Габонська Республіка, Ісламська Республіка Гамбія, Кооперативна Республіка Гайана, Республіка Гана, Гвінейська Республіка, Республіка Гвінея-Бісау, Республіка Екваторіальна Гвінея, Незалежна Держава Папуа-Нова Гвінея, Республіка Джибуті, Держава Еритрея, Федеративна демократична Республіка Ефіопія, Арабська Республіка Єгипет, Єменська Республіка, Республіка Замбія, Республіка Зімбабве, Республіка Ірак, Ісламська Республіка Іран, Хашимітське Королівство Йорданія, Республіка Кабо-Верде, Республіка Камерун, Республіка Кенія, Киргизька Республіка, Союз Коморських Островів, Республіка Конго, Демократична Республіка Конго, Корейська Народно-Демократична Республіка, Республіка Кот-д'Івуар, Королівство Лесото, Республіка Ліберія, Ліванська Республіка, Держава Лівія, Ісламська Республіка Мавританія, Республіка Мадагаскар, Республіка Малаві, Республіка Малі, Королівство Марокко, Республіка Мозамбік, Республіка Намібія, Республіка Нігер, Федеративна Республіка Нігерія, Ісламська Республіка Пакистан, Палестина, Російська Федерація, Республіка Південний Судан, Республіка Руанда, Демократична Республіка Сан-Томе і Принсіпі, Королівство Свазіленд, Республіка Сенегал, Сирійська Арабська Республіка, Федеративна Республіка Сомалі, Республіка Судан, Республіка Сьєрра-Леоне, Республіка Таджикистан, Об'єднана Республіка Танзанія, Тоголезька Республіка, Королівство Тонга, Туніська Республіка, Республіка Уганда, Центральноафриканська Республіка, Рес-

публіка Чад та Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка), звідки можуть виходити загрози для українців і національної безпеки України.

Працює ця система так: співробітники Держприкордонслужби фіксують відбитки п'яти пальців правої руки. При повторному перетині кордону інспектор прикордонної служби перевіряє, чи здавав чоловік біометричні дані, і звіряє їх. Що стосується розбіжності даних іноземец повинен буде пройти додаткову перевірку для з'ясування обставин.

Зчитана за допомогою рідерів [4] інформація про відбитки пальців надходить в підсистему обробки біометричних даних відомства. Також за допомогою міжвідомчої системи «Аркан» дані надходять до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби України. Крім того, під час паспортного контролю інспектори прикордонної служби перевіряють дані про іноземця, в тому числі, і по базах Інтерполу.

Не перевірятимуть біометричні дані у глав держав і урядів інших країн, членів парламентських і урядових делегацій, осіб молодше 18-ти років, круїзних туристів, членів екіпажів транспортних засобів, дипломатичного персоналу та посадових осіб міжнародних організацій.

Система біометричного контролю запрацювала в 157 міжнародних пунктах пропуску для наземного транспорту і в аеропортах.

Вона не тільки дозволяє контролювати термін перебування в країні, але і підключена до баз Інтерполу.

У поїздах та аеропортах працюють мобільні скани. Прикордонники можуть зняти тільки один відбиток великого пальця.

На пунктах пропуску інспектори просять докласти вже всю руку.

Також прикордонники зазначають, що затримка може бути з людьми похилого віку. Подушечки пальців у них зазвичай стерті. Ще — нечіткий малюнок виходить у робочих будівництва або ферми.

Якщо людина відмовляється давати відбитки — в Україну його не пустять.

Не пустити і навіть затримати можуть через міжнародного розшуку або простроченого кредиту. Коли сканують паспорт, дані і відбитки пальців рук проганяють через Національну базу і Інтерпол.

Висновки. Таким чином вважаю, що ідентифікація особи за допомогою слідів пальців рук, це одне з невід'ємних частин розкриття злочинів але і відіграє значну роль у припиненні отримання вида на проживання одночасного в декількох країнах Європейського Союзу, сприяє контролю нелегальних мігрантів. Також важливу роль сліди пальців рук відіграють і у нашій країні при перетині Українського кордону. Але незважаючи на те, що це відіграє велику та значну роль, данні які отримуються завдяки слідам пальців рук, не використовуються у інших цілях.

Література

1. Криміналістичне дослідження слідів рук: науково-практичний посібник / [Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін.]; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. К.: Атіка, 2000. 152 с.
2. Дублінська конвенція, що визначає держава, відповідальна за розгляд клопотань про надання притулку, поданих в одній з держав-членів Європейського Співтовариства. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/ru/asylum/Reunion3.3.1.html>
3. Система «Євродак». URL: <http://eapmigrationpanel.org/ru/materials/sistema-evrodak>
4. Спеціальні можливості. URL: <https://helpx.adobe.com/ua/reader/using/accessibility-features.html>
5. Правила перетину кордону. URL: <https://www.unian.net>

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 14 (94)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2020

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 30.09.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.
Умовно-друкованих аркушів 6,28. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.